

מדד השותפות בקרב בני ובנות נוער בישראל לשנת 2021

עמדות בני ובנות נוער יהודים וערבים בישראל לאחר אירועי ההסלמה
בחודש מאי וההתמודדות החינוכית הנדרשת בעקבותיהם

- נובמבר 2021 -

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM
الجامعة العبرية في اورشليم القدس

אקורד • אכורכ • aChord
פסיכולוגיה חברתית לשינוי חברתי
علم النفس الاجتماعي للتغيير الاجتماعي

כתיבה: שירה רן וד"ר ליאת נצר

ניהול המחקר: קורל עזורי

ניתוח נתונים: מונא עווידה

ליווי מחקרי: ד"ר יוסי חסון, טל אוריאן הראל ופרופ' עירן הלפרין

ליווי מקצועי ועריכה: עידו אורן ורון גרליץ

עיצוב גרפי: יהונתן תורגימן - סטודיו ג'וטו

עריכת לשון: אלישבע מאי

מדד השותפות יצא לדרך לפני כארבע שנים כחלק ממיזם 'תקווה ישראלית בחינוך', המשותף לבית הנשיא ולקרן לאוטמן. אנו מוקירים תודה על השותפות במיזם זה וגאים להמשיך בפרויקט מדד השותפות גם השנה.

חברות הסקרים שבאמצעותן התבצע איסוף נתוני המדגמים: Ipanel, קבוצת גיאוקרטוגרפיה ואסקריא. תודותינו על השותפות באיסוף המדגמים של מדד השותפות בקרב בני ובנות הנוער בישראל לאורך שנות פרסומו.

בסקר מדד השותפות לשנת 2021 השתתפו בני ובנות נוער בישראל. תיאור הממצאים נעשה בלשון זכר ונקבה לחילופין והם מתייחסים לשני המינים באופן שווה.

כסלו תשפ"ב | נובמבר 2021

תוכן העניינים

01 תקציר

04 מבוא

06 שיטת איסוף הנתונים ומאפייני המדגם

07 חלק ראשון:
מה מרגישים בני ובנות הנוער ביחס לאירועי ההסלמה ולקבוצות אחרות בישראל?

13 חלק שני:
כיצד בני ובנות הנוער סבורים שיש לפעול בהקשר של יחסי יהודים וערבים?

17 חלק שלישי:
מה התפקיד של חינוך לחיים משותפים בבתי הספר בעתות משבר ובשגרה?

22 המלצות למדיניות ולפעולה חינוכית

27 סיכום

תקציר

מרכז אקורד – פסיכולוגיה חברתית לשינוי חברתי – הוא ארגון חברתי-אקדמי, הפועל לקידום יחסים שוויוניים, סובלניים ומכבדים בין הקבוצות השונות בחברה בישראל על בסיס ידע מקצועי ומתקדם בתחום הפסיכולוגיה החברתית של יחסים בין קבוצות. במסגרת זו **מרכז אקורד עורך, זו השנה הרביעית, את מדד השותפות בקרב בני ובנות נוער בישראל. המדד ממפה בכל שנה תפיסות, רגשות, עמדות והתנהגויות, שיכולים להוות חסמים או זרזים לשיפור היחסים בין הקבוצות בחברה בישראל.** המיפוי השיטתי והחוזר מידי שנה מאפשר לזהות מגמות ושינויים בתפיסות ובעמדות הבין-קבוצתיות של בני ובנות הנוער בישראל.

השנה המחקר נערך זמן קצר לאחר האירועים האלימים בין יהודים לערבים שהתרחשו במהלך חודש מאי 2021 (להלן: אירועי ההסלמה), והובילו להתגברות המתחים ולהעמקת הסדקים הקיימים במרקם היחסים שבין יהודים לערבים בישראל. גם בני ובנות נוער חוו אירועים אלו במלוא העוצמה, בין אם באופן ישיר במרחב הציבורי, בסביבתם הקרובה או בכלי התקשורת וברשתות החברתיות. **על כן, בחרנו להעמיד בליבו של דוח מדד השותפות השנתי את תפיסותיהם, עמדותיהם ורגשותיהם של בני ובנות הנוער בנוגע ליחסים שבין יהודים לערבים בישראל. זאת במטרה להנגיש לאנשי ולנשות החינוך, לקובעי ולקובעות המדיניות ידע ותובנות שיסייעו להם לפעול להבראה של מערכת היחסים בקרב בני ובנות נוער בישראל.**

עיקרי הממצאים

דוח מדד השותפות הנוכחי מתבסס על סקר, שנערך בחודשים יולי-אוגוסט 2021, **בקרב יותר מ-1,000 בני ובנות נוער בגילאי תיכון בארבעה מדגמים ארציים – ערבים, יהודים חילוניים, יהודים דתיים ויהודים חרדים** – שהוגדרו על פי ארבעת זרמי החינוך בישראל. ממצאי הדוח מוצגים על פי שלוש שאלות מרכזיות.

1. מה מרגישים בני ובנות הנוער ביחס לאירועי ההסלמה ולקבוצות אחרות בישראל?

הממצאים מראים, כי **פחות משליש מכלל בני ובנות הנוער (28%) דיווחו על אדישות למצב**, נתון המצביע על כך שהמצב מעסיק ומטריד אותם. עם זאת, **רבים מהם דיווחו, כי הם מיואשים מהמצב (74%) וחשים כעס על חברי הקבוצה השנייה (מעל 63%)**. תחושה זו בולטת במיוחד בקרב בני ובנות נוער יהודים דתיים ויהודים חרדים, אשר רובם הגורף (89% מהחרדים ו-94% מהדתיים) דיווחו, כי הם מרגישים כעס כלפי ערבים בעקבות האירועים האלימים (לעומת 63% ו-67% מהחילונים ומהערבים, בהתאמה).

בנוסף לכך, בהשוואה לשנים קודמות, ממצאי המחקר מראים, כי **רמות השנאה והפחד שבני ובנות נוער ערבים חווים כלפי יהודים עלו בצורה משמעותית וכי ירדה מידת הנכונות שלהם לקשר עם יהודים**. לעומתם, בקרב בני ובנות נוער יהודים (חילונים, דתיים וחרדים) לא חל שינוי ברמות השנאה, הפחד והנכונות לקשר עם ערבים. עם זאת, **השנאה והפחד כלפי ערבים בקרב בני ובנות נוער יהודים דתיים וחרדים גבוהה באופן ניכר מרמות השנאה של בני נוער חילונים כלפי ערבים וכן מהמידה שבה נוער ערבי חווה רגשות אלו כלפי יהודים דתיים וחרדים**.

* בקרב בני ובנות הנוער היהודים 16% מהחילונים דיווחו על שנאה כלפי ערבים בהשוואה ל-43% מהדתיים ו-63% מהחרדים. בקרב בני ובנות הנוער הערבים 19%, 34% ו-47% דיווחו על שנאה כלפי יהודים חילונים, דתיים וחרדים (בהתאמה).

2. כיצד בני ובנות הנוער סבורים שיש לפעול בהקשר של יחסי יהודים וערבים?

מעל למחצית מבני ומבנות הנוער היהודים חילונים והערבים תמכו בצעדים המקדמים חיים משותפים בין הצדדים: 62% מבני ומבנות הנוער היהודים חילונים תמכו ביצירת מסגרות לשיח פתוח בין יהודים לערבים; 78% מבני ומבנות הנוער הערבים ו-59% מהיהודים החילונים תמכו בקידום שוויון בין הקבוצות. לעומת זאת, פעולות המקדמות הדרה של הקבוצה השנייה מהמרחב או החרמתה נמצאו פחות רצויות על ידי כלל בני ובנות הנוער, אך נמצאה תמיכה גבוהה יותר בהן (באופן יחסי) בקרב נוער חרדי ודתי (לדוגמה, 30% מהחרדים, ו-20% מהדתיים תמכו בהפרדה בין יהודים לערבים במרחב הציבורי לעומת 7% בלבד בקרב חילונים וערבים).

ממצא נוסף הראה, כי לאורך השנים בני ובנות הנוער הערבים חשים פחות ופחות כי לקבוצתם יש יכולת להשפיע על המציאות והחברה בישראל. ממצא זה מעלה תמרורי אזהרה, שכן קבוצה שאינה מאמינה ביכולתה להשפיע על החברה הכללית עלולה להימנע מניסיונות השפעה בפועל ולכן קולה לא יישמע במרחב הציבורי ומעמדה בחברה עלול להיפגע עוד יותר.

3. מה התפקיד של חינוך לחיים משותפים בבתי הספר בעתות משבר ובשגרה?

על אף המרכזיות של אירועי ההסלמה בתודעה הציבורית וההשלכות החברתיות שנובעו להם, ממצא מטריד מעלה, כי רבע מבני ומבנות הנוער דיווחו, שבית הספר שלהם כלל לא עסק באירועי ההסלמה. נתון אחר, אשר מהווה סמן חשוב לכוחו האפשרי של חינוך לחיים משותפים בעתות משבר מגלה, כי תלמידים שדיווחו שבתי הספר שלהם קידמו סובלנות וכבוד כלפי הקבוצה השנייה בתקופת ההסלמה דיווחו גם על אמפתיה גבוהה יותר כלפי חברי הקבוצה השנייה, על רצון רב יותר לפעול לשיפור היחסים עימה ועל תמיכה מוגברת בפעולות המקדמות חיים משותפים.

בנוסף לכך, ממצאי מדד השותפות מראים, כי התלמידים והתלמידות עצמם רוצים שבית הספר שלהם יעסוק בחינוך לחיים משותפים. כלל בני ובנות הנוער (פרט לנוער החרדי) דיווחו, כי היו מעוניינים שבתי הספר שלהם יעסוק בנושא במידה רבה יותר מאשר הם עוסקים בו כיום.

עיקרי ההמלצות למדיניות ולפעולה חינוכית

על רקע ממצאיו המדאיגים של מדד השותפות לשנת 2021, המלצות מרכז אקורד, שעיקריהן יתוארו להלן, נועדו להציע כלים ולהניע את כל העוסקים והעוסקות בחינוך לפעול כדי לקדם באופן אפקטיבי חינוך לחיים משותפים לאורכה ולרוחבה של מערכת החינוך בישראל.

לטפח תקווה בנוגע לעתיד היחסים בין יהודים לערבים בישראל:

תחושות של פחד שגאה ובמיוחד ייאוש, שנמצאו בקרב בני ובנות הנוער בישראל מצביעות על הקושי הגדול של רובם לדמיין יחסים חיוביים ומיטיבים בין יהודים לערבים. מצב זה מהווה חסם משמעותי ליכולתם לשאוף ולפעול לשינוי המצב. על כן, ישנה חשיבות קריטית לכך שמערכת החינוך, מרמת מעצבי המדיניות ועד רמת המורה בכיתה, תפעל להפיח ולטפח רגש של תקווה בקרב תלמידים ותלמידות יהודים וערבים, במטרה לסייע להם לדמיין, להאמין ולפעול לשיפור היחסים בין הקבוצות.

להניע מהלכי חינוך לחיים משותפים בבתי ספר מהזרמים הממלכתי-דתי והחרדי:

ממצאי המדד מעידים על תפיסות ורגשות שליליים ביותר כלפי הציבור הערבי בקרב בני ובנות נוער יהודים דתיים ויהודים חרדים. הממצאים מדגישים את הצורך האקוטי בבנייה ובהטמעה של תכנים ותוכניות של חינוך לחיים משותפים בחינוך הממלכתי-דתי והחרדי, אשר על פי רוב לא עוסק בנושא היחסים שבין יהודים לערבים. אנו ממליצים להשקיע מאמץ מערכתי בבנייה ובהטמעה של תכנים ותוכניות, המקדמים תפיסות סובלניות ושוויוניות כלפי החברה הערבית בזרמי החינוך החרדי והממלכתי-דתי, אשר יתאמו לזהות ולעקרונות הלימוד האופייניים לזרמים אלו.

לקדם תפיסת מסוגלות קבוצתית בקרב בני ובנות נוער מהחברה הערבית:

המדד מצביע על ירידה מתמשכת בארבע השנים האחרונות בתפיסת המסוגלות הקבוצתית ובאמונה, כי בכוחם של ערבים וערביות להשפיע על המדינה ועל החברה בישראל. הנתונים הללו מעידים על ריחוק גובר והולך ושל חוויה מוחלשת בקרב הדור הערבי הצעיר בישראל. יש לראות נתון זה כאות התראה דחוף ביחס לצורך בטיפול ובקידום תחושת המסוגלות של בני ובנות נוער ערבים ובהיבט זה לחברה בישראל. כחלק מכך, **אנו ממליצים, על פיתוח ויישום של מהלכים חינוכיים שיעודדו את בני ובנות הנוער הערבים להשתתף באופן פעיל ומשמעותי בחברה בישראל, באופן שיניח את זהותם הלאומית ואת קולם במרחב החינוכי, התרבותי והחברתי.**

לעסוק באופן מובנה, נרחב ושיטתי בחינוך לחיים משותפים וביחסי יהודים וערבים בזמני שגרה ובעתות משבר כאחד:

ממצאי הדוח מצביעים על תרומה משמעותית שיכולה להיות לחינוך לשותפות בבתי הספר בזמנים של משבר, כמו גם על רצון גורף של תלמידים ותלמידות להיות חשופים יותר להיבטים של חינוך לשותפות בזמני שגרה. ממצאים אלו מדגישים את החשיבות הגדולה של **עיסוק מובנה ושיטתי בחינוך לחיים משותפים וביחסים בין יהודים לערבים בכל שדרות מערכת החינוך בישראל**. כדי לעשות זאת יש להשקיע מאמץ תקציבי ומערכתי נרחב, הכולל הקמת תשתיות ארגוניות, הקצאות סדורות ופיתוח תכנים שיוכלו לתמוך בעיסוק מתמשך ואפקטיבי בנושא בכלל זרמי החינוך. מרכז אקורד ממשיך לסייע לכל העוסקים והעוסקות במלאכה חשובה זו ומעמיד לרשותם כלים פדגוגיים וכלי מדידה מבוססי מחקר בפסיכולוגיה חברתית של יחסים בין קבוצות.

סיכום

תמונת המצב המצטיירת ממדד השותפות 2021 היא עגומה ומורכבת, אך טומנת בחובה גם **נקודות אור והזדמנויות חשובות ברמה הפסיכולוגית והחינוכית** בכל הנוגע לקידום יחסים סובלניים, שוויוניים ומכבדים בקרב בני ובנות נוער בישראל. כל אלו מהווים קריאה מהדהדת לאנשי ולנשות החינוך ולכל האמונים על מערכת החינוך לקדם ביתר שאת פעולות של חינוך לחיים משותפים גם בזמני שגרה וגם בעתות משבר.

מבוא

מרכז אקורד – פסיכולוגיה חברתית לשינוי חברתי הוא ארגון חברתי-אקדמי, השייך לאוניברסיטה העברית. המרכז פועל לקידום יחסים שוויוניים, סובלניים ומכבדים בין הקבוצות השונות בחברה בישראל על בסיס ידע מקצועי ומתקדם בתחום הפסיכולוגיה החברתית של יחסים בין קבוצות. בשנים האחרונות המרכז פועל בזירה החינוכית ומבקש לתת מענה לריחוק הגובר ולמתחים המתעצמים בין הקבוצות החברתיות בישראל. מתחים אלה באים לידי ביטוי בתחושות ובעמדות שליליות הדדיות, בעוינות, בריחוק, בבידול ובהפרדה בין-קבוצתית ולעיתים אף באלימות. השפעתם של המתחים ניכרת גם בקרב בני ובנות הנוער מהקבוצות השונות בישראל, במיוחד על רקע החלוקה הקיימת לזרמי חינוך שונים, ומהווה אתגר משמעותי בפני העוסקים בחינוך לחיים משותפים.

תחום החינוך במרכז אקורד מתמחה בפסיכולוגיה חברתית של יחסים בין קבוצות ומחזיק בידע מקצועי מתקדם בתחום החינוך לחיים משותפים. תחום החינוך פועל להנגשתו של ידע זה למערכת החינוך בישראל על זרמיה השונים, כמו גם לרשויות מקומיות ולארגוני חינוך מגוונים, ולהטמעתו באופן אפקטיבי ואיכותי במסגרת הפעולות החינוכיות המתקיימות בשדה.

כחלק ממאמצים אלו, המרכז עורך, זו השנה הרביעית, את מדד השותפות בקרב בני ובנות נוער בישראל. המדד מתבסס על **מודל דמות הבוגרת בחינוך לשותפות** אשר פותח על ידי מרכז אקורד כחלק ממהלך משותף עם 'תקווה ישראלית בחינוך' ובשיתוף נציגים ממשרד החינוך, מומחים מהאקדמיה ונציגים מכל זרמי החינוך. המודל משרטט מטרה חינוכית ברורה ומשותפת לכלל הגופים העוסקים בחינוך לחיים משותפים ואנו מציעים שהוא ישמש בסיס לחינוך לחיים משותפים בכל שדרות מערכת החינוך. לצורך כך, המודל מגדיר את מכלול התפיסות והעמדות המיטביות אשר רצוי שבוגרי ובוגרות מערכת החינוך יחזיקו בהן כדי לתרום לקידום יחסים שוויוניים, סובלניים ומכבדים בין הקבוצות השונות בחברה בישראל. זאת, בהתייחס לארבעה ממדים פסיכולוגיים מרכזיים: זהות חברתית, סובלנות, רגישות לאי-שוויון ומוכנות לקרבה. על בסיס ממדים אלו **נבנה מדד השותפות, אשר בכל שנה ממפה תפיסות, רגשות, עמדות והתנהגויות של בני נוער בישראל, שיכולים להוות חסמים או זרזים לשיפור היחסים בין הקבוצות בחברה בישראל.** המיפוי השיטתי והחוזר מאפשר לנו לזהות תהליכים ומגמות החלים בתפיסות ובעמדות הבין-קבוצתיות של בני ובנות הנוער, כמו גם לבחון את השלכותיהם של אירועי השעה, הנוגעים ליחסים בין קבוצות בחברה בישראל.

בשנה החולפת התחוללו אירועים שונים שהשפיעו על מערכת היחסים בין הקבוצות בחברה בישראל, כמו למשל, משבר הקורונה המתגלגל והשלכותיו החברתיות וכן מערכת הבחירות, שהתקיימה במרס 2021 והחלפת השלטון שחלה בעקבותיה. עם זאת, לאירועים האלימים בין יהודים לערבים שהתרחשו במהלך חודש מאי 2021 (להלן: אירועי ההסלמה) היה מקום מרכזי ומדאיג במיוחד בהשפעה על המצב החברתי ועל היחסים בין הקבוצות. אירועים אלו הובילו להתגברות המתחים ולהעמקת הסדקים הקיימים במרקם היחסים שבין יהודים לערבים בישראל. לחוויות ולתפיסות שהתגבשו במהלך האירועים האלימים עלולות להיות השלכות דרמטיות על היחסים שבין יהודים לערבים בהווה ובעתיד ועל היתכנות התממשותה של חברה משותפת, מכילה ושוויונית. גם בני ובנות נוער בישראל חוו במלוא העוצמה את האירועים האלימים, בין אם באופן ישיר במרחב הציבורי ובין אם דרך משפחותיהם וסביבתם הקרובה או דרך כלי התקשורת והרשתות החברתיות. עבורם, החשיפה לאירועים הקשים התרחשה בשלב התפתחותי משמעותי מבחינה פסיכולוגית, שבו תפיסותיהם והשקפותיהם החברתיות והבין-קבוצתיות מתעצבות ומתחדדות.

בעקבות אירועי ההסלמה בחרנו להעמיד בליבו של דוח מדד השותפות השנתי את תפיסותיהם, עמדותיהם ורגשותיהם של בני ובנות הנוער בנוגע ליחסים שבין יהודים לערבים בישראל. זאת, במטרה להנגיש לאנשי החינוך ולקובעי המדיניות ידע ותובנות שיסייעו להם לפעול להבראה של מערכת היחסים בין שתי האוכלוסיות.

על בסיס המודל המארגן של דמות הבוגר בחינוך לשותפות (ראו הרחבה בעמ' 15 של [מדד השותפות 2020](#)), הגדרנו במדד הנוכחי את הזרזים והחסמים הפסיכולוגיים הרלוונטיים לשיפור היחסים בין יהודים לערבים ובחנו אותם בקרב בני ובנות נוער בישראל. כבכל שנה, המדגם הורכב מארבעה מדגמים נפרדים – בני ובנות נוער ערבים, יהודים חילונים, יהודים דתיים ויהודים חרדים – כאשר השנה התמקדנו בעיקר בתפיסות ובעמדות ההדדיות שבין יהודים לערבים.

כמסגרת מארגנת להצגת ממצאי המדד הגדרנו שלוש שאלות מרכזיות המקבלות מענה בדוח:¹ **מה מרגישים בני ובנות הנוער ביחס לאירועי ההסלמה ולקבוצות אחרות בישראל? כיצד הם סבורים שיש לפעול בהקשר של יחסי יהודים וערבים? מהו התפקיד של בתי הספר בעתות משבר ולאחריהן?** במענה לשאלות הללו הדוח מציג לא רק את התפיסות והרגשות של בני הנוער בשנת 2021, אלא גם השוואה לתפיסות ולרגשות שעליהן דיווחו בשנים קודמות. באופן זה מתאפשר לקורא להכיר את המגמות לאורך ארבע שנים רצופות ולהבחין בשינויים (אם היו כאלה), שהתרחשו לאחר אירועי ההסלמה במאי 2021.

לאורך הצגת הממצאים בדוח משולבות תובנות והרחבות תאורטיות מעולם הפסיכולוגיה החברתית. תובנות אלה מחברות את הנתונים למסגרת המשגתית רחבה ומספקות תשתית ידע רלוונטית לפירוש הממצאים ולהבנת התהליכים הפסיכו-חברתיים הנשקפים מהם. **בסיום הצגת הממצאים מוצגות המלצות יישומיות העולות מהמדד ומיועדות לעבודתם של אנשי ונשות חינוך ומקבלי החלטות בתחום החינוך לחיים משותפים.** כל המלצה מלווה בהרחבה על כלי התערבותי מעולם הפסיכולוגיה החברתית אשר יכול לספק בסיס מעשי ליישומה, הן ברמת עיצוב המדיניות החינוכית הנדרשת והן ברמת פיתוח התוכן הפדגוגי הנלווה לה.

1 המדד כלל שאלות מגוונות בנושאים נוספים. בדוח השנתי בחרנו למקד את המבט בפריטים ובשאלות שיתוארו להלן.

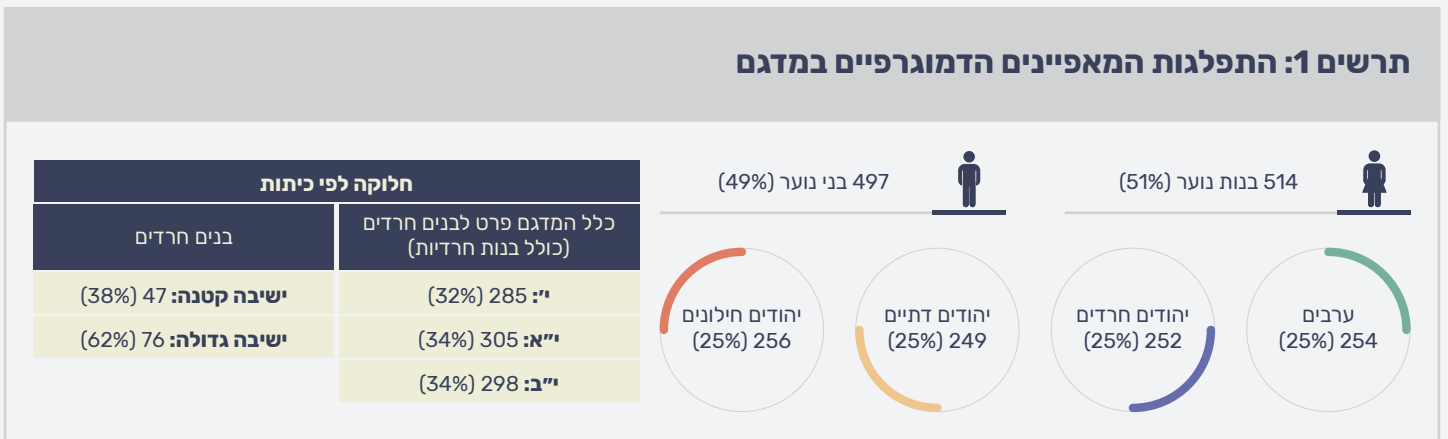
שיטת איסוף הנתונים ומאפייני המדגם

בכל שנה, בארבע השנים האחרונות מאז החל איסוף נתוני מדד השותפות, בני ובנות נוער השיבו על שאלות בנוגע לתפיסותיהם ולרגשותיהם ביחס לקבוצות השונות החיות בישראל.² השנה, השאלון שבני ובנות הנוער מילאו כלל בתחילה את השאלות שנשאלו בשנים קודמות ולאחריו נוספו שאלות חדשות, בעקבות אירועי ההסלמה במאי שעסקו בתפיסותיהם וברגשותיהם בנוגע ליחסי יהודים וערבים בישראל 2021.³

נתוני המדגם נאספו בחודשים יולי-אוגוסט 2021 (חודשים ספורים אחרי אירועי ההסלמה שהתרחשו, כאמור, בחודש מאי), וכוללים דגימה של 1,011 בני נוער משכבות י' עד י"ב⁴ **מקרב ארבע קבוצות חברתיות התואמות את ארבעת זרמי החינוך המרכזיים בישראל: ערבים, יהודים דתיים, יהודים חרדים ויהודים חילונים**⁵ (דגימה זו ממשיכה את הקו המחקרי שמוביל מדד השותפות מאז השקתו. למאפיינים הדמוגרפיים של המדגם ראו תרשים 1). הנתונים של בני ובנות הנוער היהודים חילונים ושל היהודים דתיים נאספו בעיקר באמצעות שאלון מקוון בקרב משתתפי פאנל אינטרנטי בפריסה ארצית.⁶ בקרב בני נוער יהודים חרדים וערבים איסוף הנתונים נערך במפגש שטח עם הסוקרים.^{7,8} בני ובנות הנוער השיבו על שאלות בעברית או בערבית בהתאם להעדפותיהם.

במהלך הדוח נציג ממצאים ייחודיים לשנה הנוכחית (שאלות שנשאלו רק במדד הנוכחי) וכן השוואות של תפיסותיהם ורגשותיהם של בני ובנות הנוער לממצאים משנים קודמות.⁹ אנו סבורים, כי לאירועי ההסלמה, שהתרחשו זמן קצר לפני ביצוע המחקר, יש תפקיד מרכזי ואולי אף דרמטי בהשפעה על תפיסותיהם של בני ובנות הנוער. כדי לבחון זאת, ערכנו, כבכל שנה, מחקר בסטנדרטים מחקרניים מחמירים. עם זאת, חשוב לסייג ולציין, כי מחקר אורך מסוגו של מדד השותפות יכול להעיד על שינויים שקרו לאורך הזמן, אך אינו יכול לשלול או לפסול את האפשרות, כי אירועים חברתיים, פוליטיים או מדיניים אחרים (מלבד אירועי ההסלמה) תרמו או הסבירו את המגמות והשינויים המוצגים בדוח או את היעדרם. **על כן, כל דיון שיוצג בהמשך הדוח בנוגע להשלכות או לשינויים שהתחוללו בעקבות ההסלמה נתון לסייג זה, שהוא תוצר של אופיים המתודולוגי של מחקרי אורך.**

תרשים 1: התפלגות המאפיינים הדמוגרפיים במדגם

2 למידע ולנתונים נוספים על מדגמי השנים הקודמות ראו דוח **מדד השותפות בקרב בני ובנות הנוער בישראל 2020**.

3 לאורך הדוח, כאשר יוזכרו הבדלים בין הקבוצות (או בין השנים), מדובר בהבדלים מובהקים סטטיסטית.

4 השאלון בקרב בניו יהודים חרדים הופץ בקרב הלומדים בישיבה קטנה או בישיבה גדולה.

5 בכל אחד מהמדגמים נכללו רק משתתפים שהזדהו כשייכים לקבוצה החברתית הרלוונטית, ואשר רמת דתיותם תאמה את הנורמות הדתיות של אותה הקבוצה (לדוגמה, במדגם של בני הנוער החילונים נכללו רק מי שהגדירו עצמם כחילוניים או מסורתיים).

6 במדגמים של בני ובנות הנוער היהודים חילונים ויהודים דתיים שנאספו באופן מקוון, בוצעה גם דגימת שטח מצומצמת כדי להגיע לגודל המדגם הרצוי (בקרב 44 משתתפים יהודים חילונים ו-61 משתתפים יהודים דתיים). חשוב לציין, כי הממצאים העיקריים נותרים דומים גם במקרה של הוצאת המשתתפים שנדגמו בדגימת השטח מהניתוחים הסטטיסטיים.

7 השאלון לבני ולבנות הנוער היהודים חרדים הופץ על ידי סוקרים בשלוש ערים שיש בהן ריכוז גדול של חרדים: ירושלים, בית שמש ובני ברק. בשלוש הערים האלה יש מוסדות חינוך רבים, שבהם לומדים בני נוער מכל רחבי הארץ, ולכן בפועל הדגימה בקרב בני הנוער החרדים כללה בני נוער ממגוון רחב של ערים. השאלון לבני ולבנות נוער ערבים הופץ על ידי סוקרים ב-22 יישובים ערביים וערים מעורבות בפריסה ארצית.

8 לצורך הניתוחים הוגדרו משקולות על פי מגדר ושכבה, על בסיס חלוקה שווה בין המינים (50% בנים, 50% בנות) ובין שכבות הגיל (33% י', 33% י"א, 33% י"ב), כדי שלא תיווצר במדגם הטוה בשל דגימת יתר או חסר. לצורך השוואה בין שנים שונות הוגדרו בכל המדגמים משקולות אחידות (בהתאם לחלוקה לעיל). בנוסף לכך, בחינה של מחוזות המגורים ושל הממד הסוציו-אקונומי היישובי בין השנים 2020 ו-2021, שנערכה כדי לוודא שאוכלוסיות הדגימה במדגמים השונים לא נבדלות אלה מאלה, לא הראתה פערים גדולים. כמו כן, הממצאים נשארים דומים לאחר הוספת משקולות להשוואה בין המדגמים על בסיס זה.

9 איסוף הנתונים בקרב בני ובנות נוער יהודים חרדים נעשה לראשונה בשנת 2020 ועל כן לגביהם מוצגים נתונים השוואתיים חלקיים בין השנים.

חלק ראשון

מה מרגישים בני ובנות הנוער ביחס
לאירועי ההסלמה ולקבוצות אחרות בישראל?

רגשות מבוססי-קבוצה הם חלק בלתי נפרד מחייהן של חברות שסועות או מסוכסכות.¹⁰ רגשות אלה נחווים על סמך השייכות הקבוצתית שלנו, ויכולים להניע לסוגים שונים של פעולות (כתלות ברגש), או להניא אנשים מלפעול כלל. מפני שכך, רגשות נחשבים כגורם מפתח ביחסים בין-קבוצתיים, שביכולתו, מחד גיסא, לסייע לקבוצות להתקרב לפיוס, ומאידך גיסא, להסלים את הסדקים החברתיים.¹¹ כדי לבחון את אופי הרגשות בקרב בני ובנות הנוער, הם נשאלו, כפי שנשאלו גם בשנים קודמות, על המידה שבה הם שונאים את חברי הקבוצות החברתיות השונות או מפחדים מהם. בנוסף לכך, באופן ייחודי לשנת 2021, נוספו שאלות בנוגע לאירועי ההסלמה שאירעו במאי, כמו למשל: באיזו מידה הם מיואשים ממצב היחסים בעקבות האירועים? או באיזו מידה הם אדישים למצב לאור האירועים?

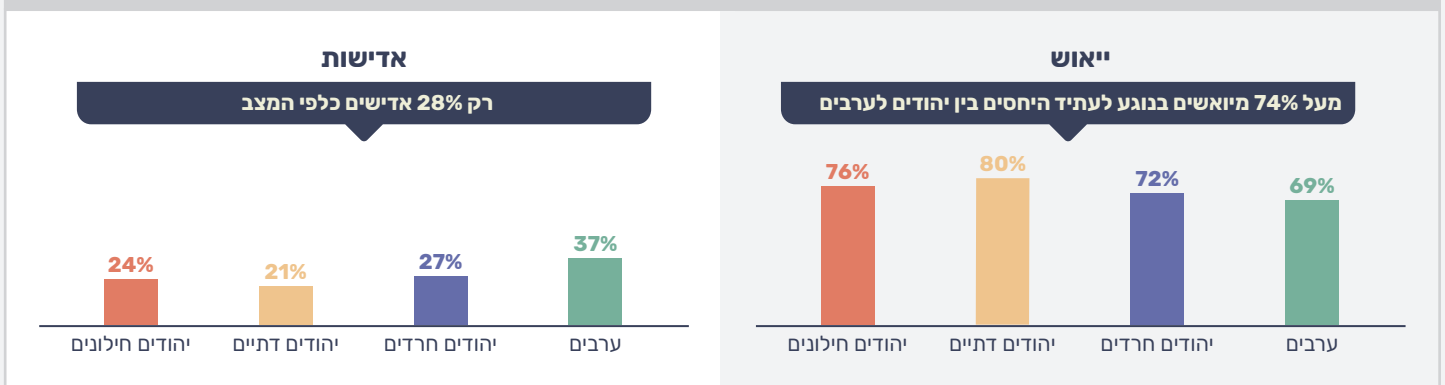
פרק זה של הדוח עוסק בשני היבטים שונים של הממצאים בנוגע לרגשות בני ובנות הנוער. ראשית, יוצגו ממצאים בנוגע לחוויות הרגשיות שלהם כלפי מצב היחסים בין יהודים לערבים וכלפי חברי הקבוצה השנייה, כפי שנמדדו לאחר אירועי ההסלמה במאי. לאחר מכן, יוצגו ממצאים המתייחסים למגמות ולשינוי שהתרחשו ברגשות של בני ובנות הנוער בשנה האחרונה בהשוואה לשנים קודמות.

בני הנוער אינם אדישים למצב היחסים שבין יהודים לערבים, אך מדווחים על רגשות שליליים קשים כלפי חברי הקבוצה השנייה. זאת, בעיקר בקרב נוער יהודי חרדי ודתי.

במסגרת מדד השותפות בני ובנות הנוער נשאלו על רגשותיהם בנוגע למצב היחסים בין אזרחים יהודים לערבים בעקבות אירועי ההסלמה. האירועים, חשיבותם החברתית והמעורבות הרגשית הנלווית להם לא פסחו על בני ובנות הנוער בישראל. על אף שבסקרים ובמחקרים שונים בעבר נושא יחסי יהודים-ערבים נמצא כמעורר עניין מועט בקרב מתבגרים,¹² פחות משליש מבני ובנות הנוער (28%) דיווחו על תחושת אדישות למצב¹³, נתון המצביע על מידת האכפתיות ועל העניין הגבוה שלהם במצב. אם כך, בני ובנות הנוער אינם אדישים למצב, אז מה הם מרגישים? בין היתר, מרביתם (74%) דיווחו, כי הם מיואשים מהאפשרות לקיום יחסים טובים בין אזרחים יהודים לערבים בישראל (ראו תרשים 2). ממצא זה מדאיג, שכן ייאוש הוא רגש בעל פוטנציאל הרסני ביחסים בין קבוצות (ראו את פרק התובנות מעולם הפסיכולוגיה החברתית העוסק ברגשות קבוצתיים בסוף חלק זה).

תרשים 2: מרבית בני הנוער מיואשים אך לא אדישים

אחוז בני ובנות הנוער מכל קבוצה שהעידו שהם מרגישים מיואשים ו/או אדישים**

* האחוזים של ייאוש או אדישות המוצגים בתוך מעגל מייצגים את אוכלוסיית בני ובנות הנוער בישראל. לצורך כך המדגמים שוקללו באופן שמשקף את אחוז התלמידים מכל קבוצה שלומדים כיום בחטיבה העליונה במערכת החינוך.¹⁴

** אחוז המשיבים שסימנו 4 ומעלה בסולם של 1-6.

10 Bar-Tal, D. (2007). Sociopsychological foundations of intractable conflicts. *American Behaviorist Scientist*, 50, 1430-1453.

<https://doi.org/10.1177/0002764207302462>.

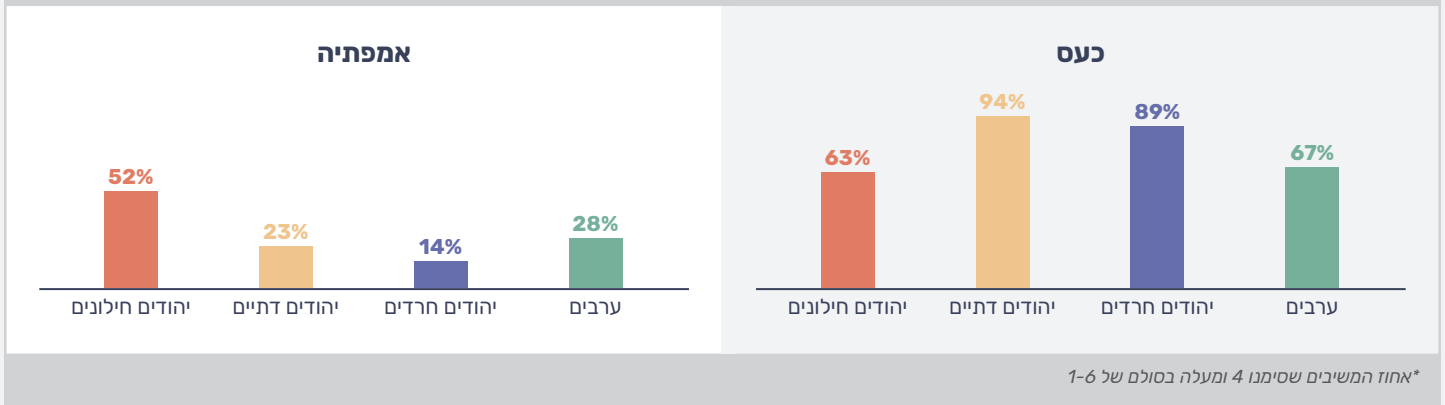
11 Kelman, H. C. (1997). Group processes in the resolution of international conflicts: Experiences from the Israeli-Palestinian case. *American Psychologist*, 52, 212-220.

12 נתנזון, ר' וגזלה א' (2016). עמדות אישיות, לאומיות וחברתיות של הנוער בישראל. מכון מאקרו, המרכז לכלכלה מדינית וקרן פרידריך אברט.
13 האחוזים המתוארים בפרק זה של בני ובנות נוער שהרגישו אדישות, ייאוש, כעס ואמפתיה מתייחסים לאחוז בני ובנות הנוער שדיווחו כי הם חווים את הרגשות הללו בעוצמה גבוהה (כלומר כאלה שסימנו 4 ומעלה בסולם של 1-6).

עם זאת, נמצא, כי במהלך אירועי ההסלמה ובעקבותיהם, בני ובנות הנוער מהקבוצות השונות נבדלים בתחושות שעלו בהם כלפי הקבוצה השנייה. בעוד שבכלל הקבוצות רוב בני ובנות הנוער (מעל 63%) דיווחו על תחושת כעס כלפי הקבוצה השנייה, תחושה זו בולטת במיוחד בקרב בני ובנות הנוער המשתייכים לקבוצות של יהודים דתיים ויהודים חרדים, אשר רובם הגורף (89% אצל חרדים, 94% אצל דתיים) דיווחו, כי הם מרגישים כעס כלפי ערבים בעקבות האירועים האלימים. לעומת זאת, כמחצית מבני ובנות הנוער היהודים חילונים (52%) דיווחו על תחושות אמפתיה כלפי ערבים שנפגעו במהלך האירועים. אמפתיה כלפי הצד השני דווחה באחוזים קטנים יותר על ידי בני ובנות נוער ערבים (28%) ויהודים דתיים (23%), ובאחוזים הנמוכים ביותר על ידי בני ובנות נוער יהודים חרדים (14%; ראו תרשים 3). לאמפתיה תפקיד חשוב ביכולת לגשר על פערים בין אנשים ולקדם תהליכי פיוס בין-קבוצתיים. משום כך, העובדה שמעטים כל כך מבני ובנות הנוער הערבים, היהודים הדתיים והחרדים חווים תחושות אמפתיות כלפי החברים בקבוצה השנייה – מעוררת דאגה.

תרשים 3: פערים בין בני הנוער מהקבוצות השונות בחברה בתחושות של כעס ואמפתיה כלפי חברי הקבוצה השנייה (ערבים כלפי יהודים, יהודים כלפי ערבים)

אחוז בני ובנות הנוער מכל קבוצה שהעידו שהם מרגישים כעס ו/או אמפתיה*

לאחר אירועי ההסלמה של חודש מאי, רגשות שליליים כלפי הקבוצה השנייה האמירו בקרב בני נוער ערבים. לעומתם, בקרב בני נוער יהודים לא חל שינוי, אך רגשותיהם עודם שליליים יותר בהשוואה לנוער הערבי.

בכל שנה בארבע השנים האחרונות, מאז החל מדד השותפות, אנחנו שואלים את בני ובנות הנוער על רגשותיהם כלפי הקבוצות השונות בחברה ועל רצונם בקשר עם חברי קבוצות אחרות. הבחינה החוזרת מאפשרת לנו לאתר מגמות ולהצביע על תהליכי שינוי ברגשות ובתפיסות הבין-קבוצתיות. איתור המגמות והשינויים חשוב במיוחד כדי לבחון את השפעתם של אירועים מכווננים, המתרחשים מעת לעת ביחסים בין הקבוצות בחברה הישראלית, כמו למשל אירועי ההסלמה בין יהודים לערבים במאי האחרון. כפי שצוין, בעוד שמחקר אורך מסוגו של מדד השותפות יכול להצביע על שינויים לאורך תקופות המדידה, אין בכוחו להצביע על מאורע יחיד שהתרחש במהלך התקופות שבין מדידה למדידה כאחראי המרכזי לשינוי (או להיעדרו). בשל הבולטות הרבה של אירועי ההסלמה ובשל סמיכותם למענה על השאלון, אנו מפרשים את השינויים שהתחוללו בשנה הנוכחית (או היעדרם), כהשלכות של תקופת ההסלמה. עם זאת, חשוב להדגיש, שזוהי פרשנות בלבד, בעוד שהממצאים עצמם יכולים להעיד על השינוי, אך לא על הגורמים לו.

בהשוואה של המדידה שערכנו אחרי אירועי ההסלמה במאי לשנים קודמות, ממצאי המחקר מראים, כי בקרב בני ובנות נוער יהודים (חילונים, דתיים וחרדים) לא חלה עלייה ברמות השנאה כלפי ערבים. זה ממצא חשוב אשר ייתכן שיפתיע רבים. לעומת זאת, ממצאנו שביחס לשנים קודמות רמת השנאה שבני ובנות נוער ערבים חווים כלפי יהודים עלתה בצורה משמעותית לנקודה הגבוהה ביותר שבה היא נמדדה במשך ארבע השנים האחרונות כלפי יהודים חילונים, יהודים דתיים ויהודים חרדים. על אף העלייה ברמת השנאה כלפי כלל הקבוצות היהודיות, מידת השנאה שעליה נוער ערבי מדווח כלפי יהודים דתיים ויהודים חרדים עודנה נמוכה יותר מהמידה שבה נוער יהודי דתי ויהודי חרדי מדווח על שנאה כלפי ערבים (לדוגמה, 63% מבני ובנות הנוער החרדים דיווחו על שנאה גבוהה לערבים, בעוד ש-47% מבני ובנות הנוער הערבים דיווחו על שנאה גבוהה לחרדים). כלומר, אף על פי שהשנה נרשמה עלייה בשנאה המדווחת על ידי בני ובנות נוער ערבים כלפי יהודים, היא נמוכה מהשנאה שמופנית כלפיהם. מגמה דומה נמצאה גם ביחס לתחושת הפחד שבני ובנות חוו אחרי האירועים. בקרב בני ובנות הנוער היהודים לא חלו שינויים משמעותיים במידת הפחד מפני ערבים בהשוואה לשנים קודמות. לעומת זאת, בני ובנות הנוער הערבים דיווחו השנה על פחד מוגבר מפני חילונים וחרדים. **גם בהקשר זה, הפחד של הנוער הערבי מיהודים נמוך יותר מרמות הפחד של הנוער היהודי מערבים** (ראו תרשים 4).

תרשים 4: קיימת החרפה ברגשות שליליים של שנאה ופחד בקרב בני ובנות הנוער הערבי בשנת 2021, אך בני ובנות נוער יהודים עודם שונאים ומפחדים יותר מהנוער הערבי
(מידת השנאה והפחד כלפי הקבוצה השנייה (סולם: 1=כלל לא, 6=במידה רבה; ממוצע תשובות המשתתפים)

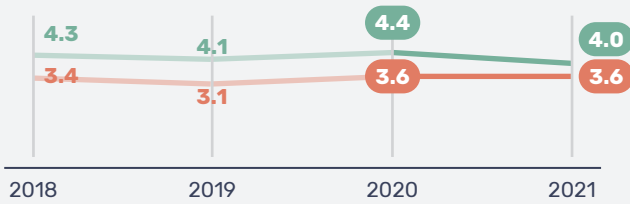

* שאלה זו מוצגת בסקר זו השנה הרביעית. בשונה מהשאלות שנשאלו השנה בעקבות אירועי ההסלמה, שאלה זו מתייחסת לרגשות כלפי כל אחת מהקבוצות היהודיות בנפרד; יהודים חילונים, יהודים דתיים ויהודים חרדים, ולא כקבוצה אחת (יהודים).
** המדידה בקרב בני ובנות הנוער החרדים החלה בשנת 2020.
*** לתיאור ממצאי השנים הקודמות, ראו דוח **מדד השותפות בקרב בני ובנות הנוער בישראל 2020**.

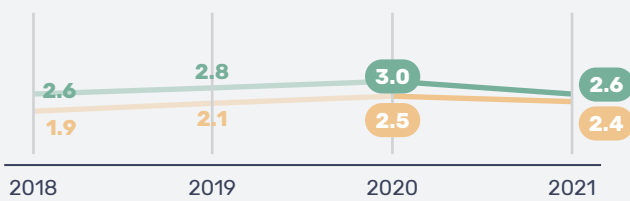
תרשים 5: בשנת 2021 חלה עצירה או הידרדרות במגמות השיפור ברצון של בני ובנות נוער יהודים וערבים לקיים קשרים עתידיים ביניהם

מידת הרצון בקשר עתידי (חברות ו/או עבודה ביחד) עם הקבוצה השנייה (סולם: 1=כלל לא, 6=במידה רבה; ממוצע תשובות המשתתפים)

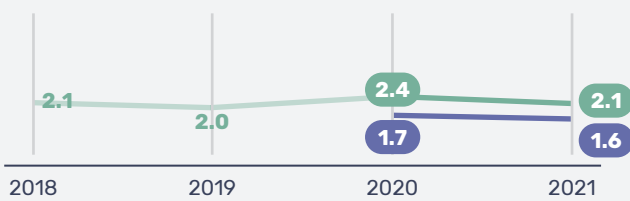
רצון לקשר עתידי
ערבים / יהודים חילונים

רצון לקשר עתידי
ערבים / יהודים דתיים

רצון לקשר עתידי
ערבים / יהודים חרדים

* שאלה זו מוצגת בסקר זו השנה הרביעית. בשונה מהשאלות שנשאלו השנה בעקבות אירועי ההסלמה, שאלה זו מתייחסת לרגשות כלפי כל אחת מהקבוצות היהודיות בנפרד: יהודים חילונים, יהודים דתיים ויהודים חרדים, ולא כקבוצה אחת (יהודים).
** המדידה בקרב בני ובנות הנוער החרדים החלה בשנת 2020.
*** לתיאור ממצאי השנים הקודמות, ראו דוח [מדד השותפות בקרב בני ובנות הנוער בישראל 2020](#).

רצון לקשר עתידי הוא אחד האלמנטים המרכיבים את המוכנות לקרבה עם הצד השני, שמהווה נדבך הכרחי בהקשר של יחסים משותפים (למעשה זהו אחד המרכיבים **במודל דמות הבוגרת בחינוך לשותפות של מרכז אקורד**, שעליו אתם מוזמנים לקרוא באתר). בהתאמה לרמות השנאה והפחד הגבוהות, נמצאה השנה הרעה גם במידת המוכנות של בני ובנות הנוער לקיים קשר עתידי עם הצד השני. בעוד שלאורך השנים האחרונות נמצאה עלייה קלה והדרגתית במוכנות לקרבה של נוער יהודי דתי ויהודי חילוני כלפי ערבים ושל נוער ערבי כלפי הקבוצות היהודיות השונות, השנה, לאחר אירועי ההסלמה, מציגים הנתונים מצב שונה ומדאיג. מגמת השיפור ברצון לקיים קשר עם ערבים בקרב בני ובנות הנוער היהודים נעצרה השנה ונשארה יציבה בהשוואה לשנה שעברה. בקרב בני ובנות הנוער הערבים, במדידה השנה נמצאה ירידה מובחנת ברצונם לקיים קשר עתידי עם חברי כל הקבוצות היהודיות (חילונים, דתיים וחרדים). למעשה, רצונם של בני ובנות הנוער הערבים משתווה כעת לרצונם של מקביליהם היהודים בקשר עתידי. כך שמידת הרצון של בני ובנות הנוער הערבים להתקרב למקביליהם היהודים אינה יכולה עוד להוות רף שאליו ראוי שבני ובנות הנוער היהודים ישאפו (ראו תרשים 5).

הממצאים הנוגעים לשנאה, לפחד ולרצון לקרבה משקפים שינוי משמעותי שבני ובנות הנוער הערבים עברו השנה, לאחר אירועי ההסלמה. לעומתם, אצל בני ובנות הנוער היהודים נרשמה יציבות והשנה לא חל כל שינוי ברגשותיהם או בתפיסותיהם כלפי האוכלוסייה הערבית. ממצא זה מלמד, כי לעיתים, כפי שיחסים בין קבוצות שונות אינם סימטריים, ההשפעה הפוטנציאלית של אירועים המתרחשים במסגרת החיים המשותפים יחד אינה תמיד סימטרית. נראה כי בעקבות האירועים שהתרחשו השנה, האופן שבו בני ובנות הנוער הערבים חווים את החיים בישראל השתנה בצורה דרמטית יותר בהשוואה לבני ולבנות הנוער היהודים.

תובנות מעולם הפסיכולוגיה החברתית: כיצד רגשות ביחסים בין קבוצות מעכבים שינוי ושיפור?

לרגשות יש תפקיד משמעותי בקידום יחסים בין קבוצות או בהרעתם. לעיתים קרובות, רגשות שליליים יוצרים החרפה בטיב היחסים הבין-קבוצתיים, אך לכל רגש מאפיינים ייחודיים המעודדים תהליכים פסיכולוגיים שונים. לענייננו, **נתמקד כאן בשני רגשות משמעותיים העולים מהדוח אשר החוויה שלהם נוגעת ישירות לקושי להניע שינוי – שנאה וייאוש.**

שנאה כלפי קבוצה אחרת היא רגש קיצוני בעל מאפיינים מהותניים (כלומר, הקבוצה השנייה נתפסת כרעה מטבעה) ודטרמיניסטיים (כלומר, הקבוצה השנייה נתפסת כחסרת יכולת להשתנות). מאפיינים אלו מביאים לכך, שנשללת האפשרות לתיקון היחסים או הפעולה לשינוי ולכן **שנאה היא בעלת אופי הרסני במיוחד ביחסים בין-קבוצתיים.**

ייאוש הוא מצב רגשי, שבו אין יכולת לחשוב על עתיד חיובי השונה מהמצב השלילי בהווה. לרוב הייאוש כולל בתוכו תחושות של חוסר ביטחון וחוסר מסוגלות. מאחר שייאוש מנטרל את היכולת לצפות לעתיד טוב יותר, הוא גם מסכל את ההנעה לפעולה שעשויה לייצר עתיד כזה. למעשה, הייאוש מייצג תפיסה לפיה שינוי אינו אפשרי, שכן אם היה אפשרי ניתן היה לדמיין אותו. במובן הזה **לייאוש יש השלכות התנהגותיות המשמרות את המצב הלא-רצוי.** רמות הייאוש הגבוהות שנמצאו בקרב בני ובנות הנוער מצביעות על כך, שבני הנוער בישראל אינם מסוגלים לדמיין תמונת עתיד טובה יותר בין יהודים לערבים. ניתן לראות זאת גם בהיעצרות מגמת השיפור או בהידרדרות של הרצון לקשר עתידי בקרב בני ובנות הנוער. לאור התפיסה שיחסים עתידיים טובים יותר בין הקבוצות אינם סבירים, יורדת הנכונות לקשר כזה.

חלק שני

כיצד בני ובנות הנוער סבורים שיש לפעול
בהקשר של יחסי יהודים וערבים?

ביחסים בין קבוצות ישנה חשיבות גדולה לאופן שבו הציבור רוצה לפעול (או פועל) אל מול הקבוצה השנייה. לכוונות הפעולה שלנו כציבור עשויה להיות השפעה משמעותית על קידום של קווי מדיניות שונים ועל הובלה של שינויים חברתיים על ידי הציבור. עם זאת, המידה שבה כוונת הפעולה שלנו תיתרגם לפעולה בשטח תלויה גם במידה שבה אנחנו מאמינים שהקבוצה שלנו מסוגלת לחולל שינוי חברתי.¹⁵ כדי לבחון האם בני ובנות הנוער תומכים בסוגי פעולות ובמדיניות המקדמים יחסים בין יהודים לערבים או בכאלו הפוגעים ביחסים שבין שתי הקבוצות, שאלנו אותם באופן ישיר: אילו צעדים מדיניים וחברתיים יש, לדעתם, לקדם, בעקבות אירועי ההסלמה של חודש מאי. בנוסף לכך, שאלנו על המידה שבה הם מאמינים שקבוצתם מסוגלת לחולל שינוי בחברה. שאלה זו נשאלת מדי שנה בארבע השנים האחרונות והיא מאפשרת לבחון שינויים לאורך השנים.

בפרק זה של הדוח, יוצגו ראשית ממצאים בנוגע לסוגי הפעולות והמדיניות שבני ובנות הנוער היו רוצים לקדם. לאחר מכן, יוצגו ממצאים המתייחסים למגמות ולשינוי שהתרחשו בתחושות של בני הנוער, המתייחסות ליכולת של קבוצתם להשפיע ולחולל שינוי חברתי בהשוואה לשנים קודמות.

מרבית בני הנוער הערבים והיהודים חילונים תומכים בפעולות המקדמות שוויון או היזברות, בעוד שחלקים משמעותיים מבני הנוער היהודים דתיים והיהודים חרדים תומכים בפעולות המקדמות חרם או הפרדה.

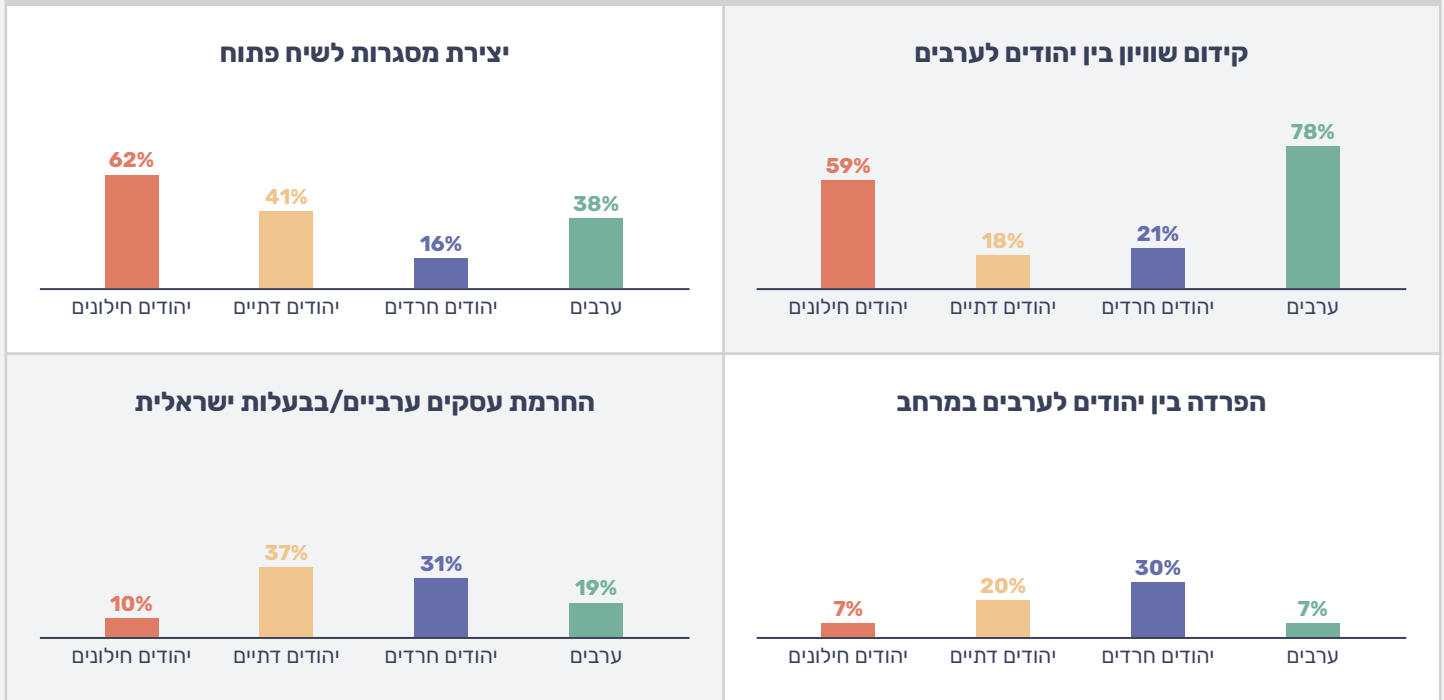
במסגרת מדד השותפות, בנות ובני הנוער נשאלו על האופן שבו, לדעתם, יש לפעול כלפי הקבוצה השנייה בעקבות האירועים (יהודים כלפי ערבים וערבים כלפי יהודים). **מעל למחצית מבני הנוער היהודים חילונים והערבים דיווחו, כי הם תומכים בפעולות המקדמות חיים משותפים בין הצדדים:** 62% מבני ומבנות הנוער היהודים חילונים תמכו ביצירת מסגרות לשיח פתוח בין יהודים לערבים; 78% מבני ומבנות הנוער הערבים תמכו בקידום שוויון בין אזרחים יהודים לאזרחים ערבים, וכך גם 59% מבני ומבנות הנוער היהודים חילונים. על אף שבאופן כללי פעולות המקדמות הדרה והחרמה נמצאו פחות רצויות על ידי כלל בני ובנות הנוער,¹⁶ נמצאה תמיכה גבוהה יותר בהן (באופן יחסי) בקרב נוער דתי וחרדי, בהשוואה לנוער חילוני או ערבי.¹⁷ כמו כן, בהשוואה לנוער היהודי חילוני והערבי, שהציגו רוב ברור בבחירת סוג הפעולה הרצויה בעיניהם, לא נצפתה הסכמה בקרב הנוער היהודי דתי והיהודי חרדי. בני ובנות הנוער היהודים דתיים והיהודים חרדים חלוקים בדעתם בנוגע לאופן שבו צריך להתנהל מול הערבים. בעוד שחלקם תומכים בפעולות של הדרה והחרמה, אחרים מתוכם תומכים בפעולות המקדמות חיים משותפים בין ערבים ליהודים (ראו תרשים 6). **ממצא זה יכול להצביע על החשיבות של שיח בקרב בני ובנות נוער יהודים דתיים ויהודים חרדים עם אחרים מקבוצתם בנוגע לסוגיות של יחסי יהודים וערבים. שיח כזה יכול להדגיש את ההטרוגניות הקיימת בתוך הקבוצה ככלל, ואת התמיכה במדיניות המקדמת שותפות בקרב חברי הקבוצה, בפרט. בשיח שכזה יש פוטנציאל לחולל שינוי לטובה בעמדותיהם של חברי הקבוצות האלו.**

15 Van Zomeren, M., Postmes, T., & Spears, R. (2008). Toward an integrative social identity model of collective action: A quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives. *Psychological bulletin*, 134, 504.

16 במבט על כלל המדגם, בעוד שכ-60% מבני ומבנות הנוער תמכו בפעולות המקדמות חיים משותפים, רק 30% תמכו בפעולות של הדרה חברתית. לדוגמה, בעוד ש-37% מבני הנוער הדתיים תמכו בהחרמת עסקים ו-30% מבני הנוער החרדים תמכו בהפרדה בין הקבוצות במרחב, פחות מ-20% מבני הנוער היהודים חילונים והערבים תמכו בפעולות אלו.

תרשים 6: פערים בין בני הנוער בקבוצות השונות בישראל בנוגע לאופן שבו יש לפעול בעקבות אירועי ההסלמה במאי 2021

אחוז בני ובנות הנוער שתמכו בפעולות הבאות בעקבות אירועי ההסלמה

תובנות מעולם הפסיכולוגיה החברתית: המוטיבציות השונות העומדות בבסיסם של סובלנות ושוויון

שיח פתוח וקידום שוויון בין יהודים לערבים הן פעולות משמעותיות המקדמות חיים משותפים. למרות זאת, שתי פעולות אלה מייצגות שני היבטים שונים (סובלנות לעומת שוויון), המונעים ממוטיבציות שונות. לרוב, סובלנות היא ההיבט של חיים משותפים, המקודם על ידי קבוצות הרוב, בעוד שחתיירה לשוויון היא היבט של חיים משותפים, המקבל דגש בקבוצות מיעוט או בקבוצות מוחלשות. אכן, הנתונים מלמדים, כי תמיכה ביצירת מסגרות לשיח פתוח מאפיינת יותר את רצונותיהם של בני ובנות הנוער היהודים חילונים, בעוד שתמיכה בקידום שוויון בין יהודים לערבים מאפיינת יותר את בני ובנות הנוער הערבים.

המחקר בפסיכולוגיה חברתית¹⁸ מלמד, כי מהלכים חינוכיים לקידום חיים משותפים צריכים לקיים איזון עדין בין היבטים של סובלנות ורגישות לאי-שוויון. בהיעדר איזונים, חינוך לסובלנות עלול להוביל לשימור סטטוס-קוו גם כאשר אינו הוגן או שוויוני ובכך לשמר יחסי כוח, אשר אינם מאפשרים שותפות אמיתית. מאידך, חינוך החותר לשוויון ללא הביסוס התשתיתי של ערכים סובלניים עלול להוביל לריחוק חברתי בין קבוצות ולהתפוררות של המרקם החברתי, שיבואו לידי ביטוי במאבק מתמיד ומתמשך לתיקון אי השוויון (להרחבה בנושא ראו את **מודל דמות הבוגרת בחינוך לחיים משותפים** של מרכז אקורד).

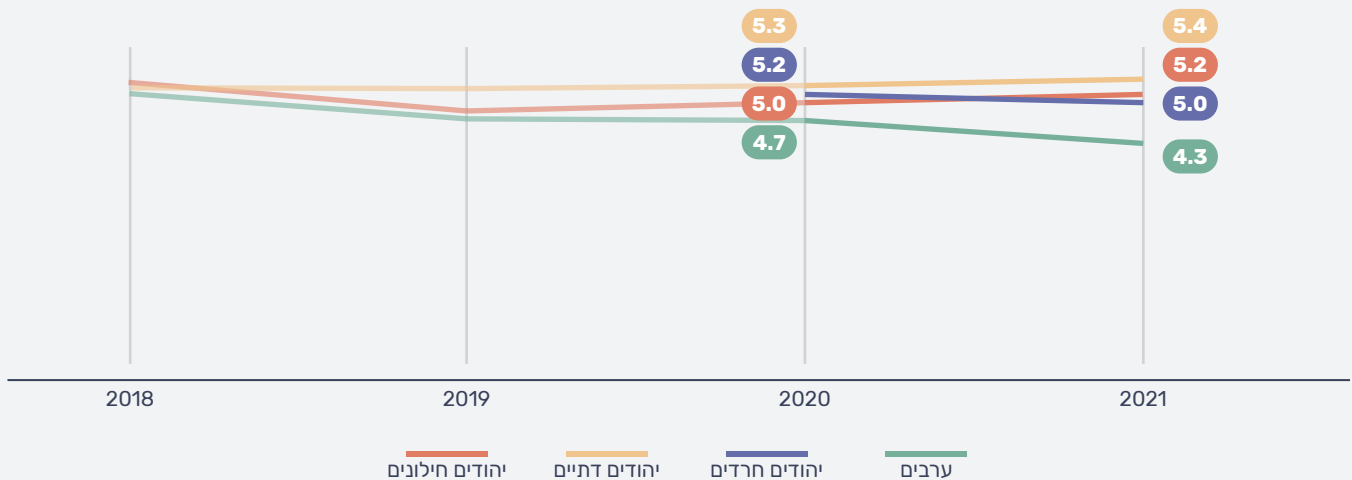
18 Saguy, T., Tausch, N., Dovidio, J. F., & Pratto, F. (2009). The irony of harmony: Intergroup contact can produce false expectations for equality. *Psychological Science*, 20, 114-121.

בשנת 2021 בני ובנות הנוער הערבים פחות מאמינים ביכולתם להשפיע על החברה בישראל.

במסגרת מדד השותפות בני ובנות הנוער נשאלו, זו השנה הרביעית, באיזו מידה הם חושבים שפעולה משותפת של חברי קבוצתם יכולה להשפיע על עתיד המדינה והחברה. הפסיכולוגיה החברתית מכנה תפיסה זו בשם 'חוללות קבוצתית' והיא מייצגת את תפיסת הפרט ביחס ליכולתה של קבוצתו להשפיע על המציאות ולהוביל לשינויים במרחב החברתי שבו הוא חי. הממצאים מלמדים על תהליך מתמשך של ירידה בתחושת המסוגלות הקבוצתית בקרב בני ובנות הנוער הערבים, מגמה שאף התעצמה במדידה שהתקיימה לאחר אירועי ההסלמה השנה (ראו תרשים 7). ירידה שכזו לא נצפתה בקרב בני ובנות הנוער היהודים (בקרב בני ובנות נוער יהודים חילונים אף נמצאה עלייה קטנה בהשוואה לשנת 2020). בעקבות מגמת ירידה זו, נוצר פער בין הנוער הערבי לנוער היהודי בתפיסת החוללות הקבוצתית. השנה, הנוער הערבי מרגיש שהוא בעל יכולת פחותה משמעותית להשפיע על החברה הישראלית ולחולל בה שינוי בהשוואה לנוער היהודי (בהתייחס לשלוש הקבוצות המרכיבות אותו במדד זה). ממצא זה מעלה תמרורי אזהרה, שכן קבוצה שאינה מאמינה ביכולתה להשפיע על החברה הכללית עלולה להימנע מניסיונות השפעה בפועל ולכן קולה לא יישמע במרחב הציבורי.

תרשים 7: ירידה לאורך השנים באמונתם של בני ובנות הנוער הערבי ביכולת קבוצתם לחולל שינוי בחברה הישראלית

האמונה של חברי כל קבוצה, שפעולה משותפת של חברי קבוצתם יכולה להשפיע על עתיד המדינה והחברה (סולם: 1=כלל לא, 6=במידה רבה; ממוצע תשובות המשתתפים)

* המדידה בקרב בני ובנות הנוער החרדים החלה בשנת 2020.
** לתיאור ממצאי השנים הקודמות, ראו דוח [מדד השותפות בקרב בני ובנות הנוער בישראל 2020](#).

חלק שלישי

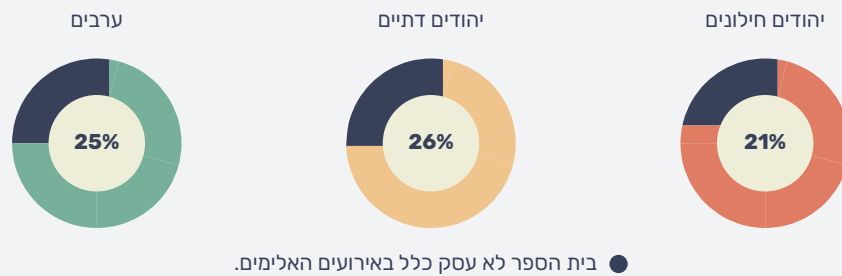
מה התפקיד של חינוך לחיים משותפים בבתי הספר
בעתות משבר ובשגרה?

תקופת אירועי ההסלמה שהתרחשה בחודש מאי הייתה תקופה משברית עבור כלל אזרחי ישראל.¹⁹ האירועים האלימים בין יהודים לערבים היו משבר דרמטי ומכונן, שהשפיע באופנים שונים על אזרחי ישראל, כולל בני הנוער, ועל המערכות הציבוריות, הפוליטיות והחברתיות. במסגרת המדד, רצינו לבחון את מקומם ותפקידם של בתי הספר במהלך האירועים. כדי לבחון האם בתי הספר עסקו באירועי ההסלמה ומה היו הכלים החינוכיים שבהם הם השתמשו במהלך האירועים הקשים, שאלנו את בני ובנות הנוער אילו מסרים חינוכיים בית הספר שלהם העביר בתקופה זו, אם בכלל. בנוסף לכך, שאלנו אותם על תפיסותיהם בנוגע לתהליכים של חינוך לשותפות בבתי הספר באופן כללי.

להפתעתנו גילינו, כי כרבע מבני ובנות הנוער במוצע דיווחו, שבית הספר שלהם כלל לא עסק באירועי ההסלמה (ראו תרשים 8). באופן תואם, אותם תלמידים דיווחו, כי גם בעתות שגרה בית הספר שלהם עוסק פחות בחינוך לחיים משותפים. כמו כן, מצאנו, כי תלמידים אלו מדווחים גם על רצון מופחת לפעול לשיפור היחסים עם הקבוצה השנייה, בהשוואה לתלמידים שבתי הספר שלהם כן עסקו באירועי ההסלמה.

בהמשך פרק זה של הדוח יוצג הקשר בין עיסוק בחינוך לסובלנות בבית הספר במהלך אירועי ההסלמה לבין תפיסות של בני ובנות נוער העשויות לשמש כזרזים לקידום חיים משותפים בין הקבוצות השונות בחברה בישראל. לאחר מכן, הפרק יעסוק ברצונם של בני ובנות הנוער לעסוק בחינוך לחיים משותפים.

תרשים 8: כרבע מבני ומבנות הנוער העידו, שבעת אירועי ההסלמה בחודש מאי בית הספר שלהם לא עסק כלל במצב

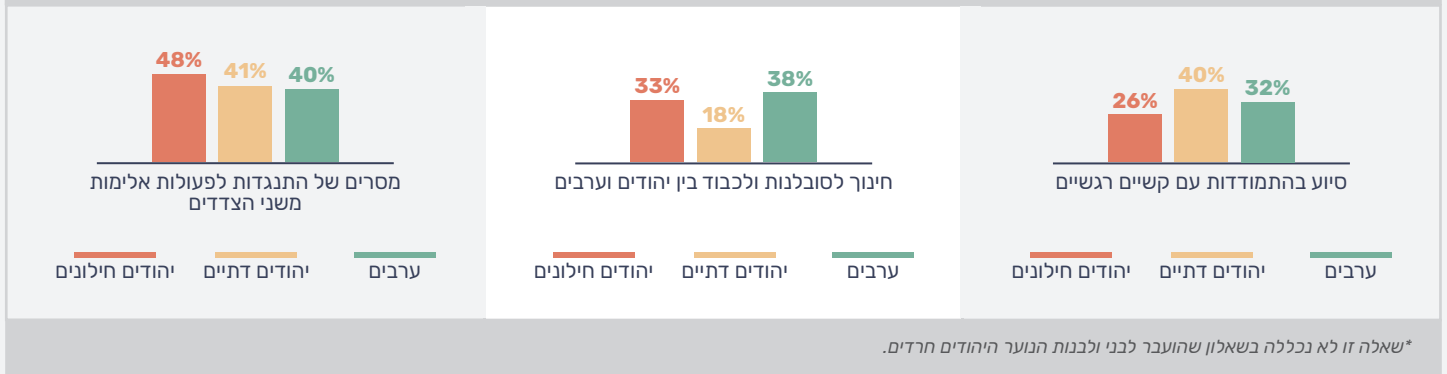
*שאלה זו לא נכללה בשאלון שהועבר לבני ולבנות הנוער היהודים חרדים.

בעתות משבר בין הקבוצות בישראל, התייחסות בית ספרית לסובלנות ולכבוד קשורה ליכולת לקדם בהצלחה נכונות לחיים משותפים בקרב התלמידים.

במסגרת מדד השותפות, בני ובנות הנוער נשאלו באיזה אופן בית הספר שלהם עסק באירועים האלימים שהתרחשו בין יהודים לערבים בחודש מאי. על פי דיווח בני ובנות הנוער, כמעט במחצית מבתי הספר שבהם לומדים בני ובנות נוער יהודים חילונים, יהודים דתיים וערבים, הועברו לתלמידים מסרים של התנגדות לפעולות אלימות משני הצדדים. כשליש מבני ובנות הנוער היהודים חילונים והערבים דיווחו, כי בית הספר חונך לסובלנות ולכבוד בין יהודים לערבים וסייע בהתמודדות עם קשיים רגשיים שהתעוררו בעקבות המצב. לעומת זאת, הנוער היהודי דתי דיווח, כי בתי הספר עסקו יותר בסיוע בהתמודדות עם קשיים רגשיים מאשר בחינוך לסובלנות ולכבוד כלפי האוכלוסייה הערבית (ראו תרשים 9).

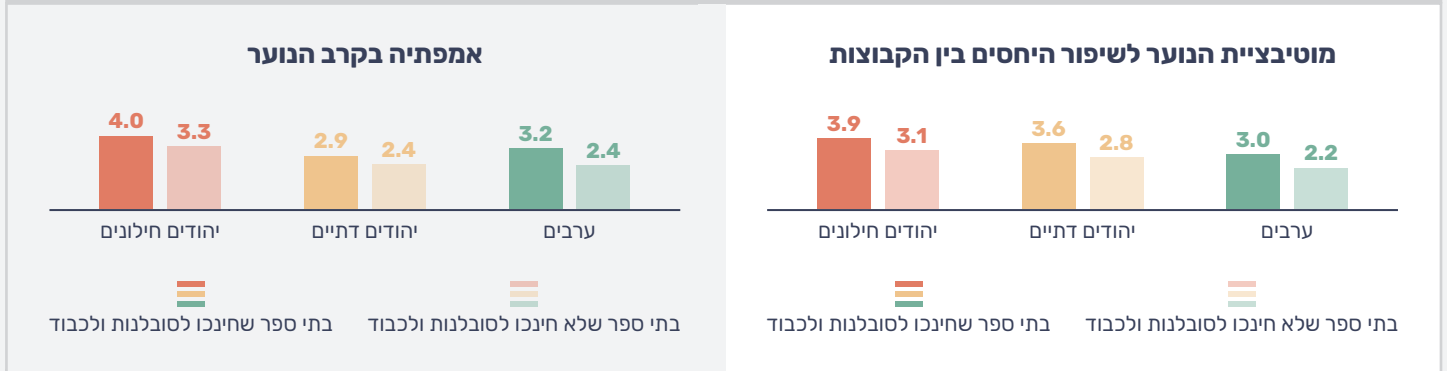
תרשים 9: סוגי התפיסות החינוכיות שיושמו בבתי הספר בעת אירועי ההסלמה

אחוז התלמידים והתלמידות, שהעידו כי בית הספר שלהם עסק בכל סוג של מסר במהלך אירועי ההסלמה במאי

האם גינוי אלימות משני הצדדים מספיק או שמא יש ערך מוסף לחינוך לסובלנות ולכבוד בין יהודים וערבים? **ממצאי המחקר מגלים, שבבתי הספר שבהם עודדו סובלנות וכבוד כלפי הקבוצה השנייה התלמידים דיווחו על אופתיה גבוהה יותר כלפי חברי הקבוצה השנייה, רצון רב יותר לפעול לשיפור היחסים עימה ותמיכה מוגברת בפעולות המקדמות חיים משותפים** (כמו שיח פתוח בין הצדדים. ראו תרשים 10). ממצא זה מהווה סמן חשוב לכוחו האפשרי של חינוך לשותפות בעתות משבר. עם זאת, יש לסייג ולציין, כי איננו יכולים להסיק מהנתונים על סיבתיות, אלא רק על הקשר שבין השניים. כדי לוודא שהפעולות החינוכיות הן שהשפיעו על התפיסות והרגשות של התלמידים (ולא להפך) ולדייק את ארגז הכלים המומלץ לאנשי ולנשות חינוך בהקשר זה, יש לקיים מחקר המשך ניסויי, שיוכל להשיב על שאלה זו.

תרשים 10: בבתי ספר שעסקו בסובלנות ובכבוד במהלך אירועי ההסלמה, התלמידים והתלמידות דיווחו על יותר אופתיה ומוטיבציה לשיפור היחסים עם הקבוצה השנייה

*השאלה בדבר העיסוק בחינוך לסובלנות במהלך אירועי ההסלמה במאי לא נכללה בשאלון שהועבר לבני ובנות הנוער היהודים חרדים.

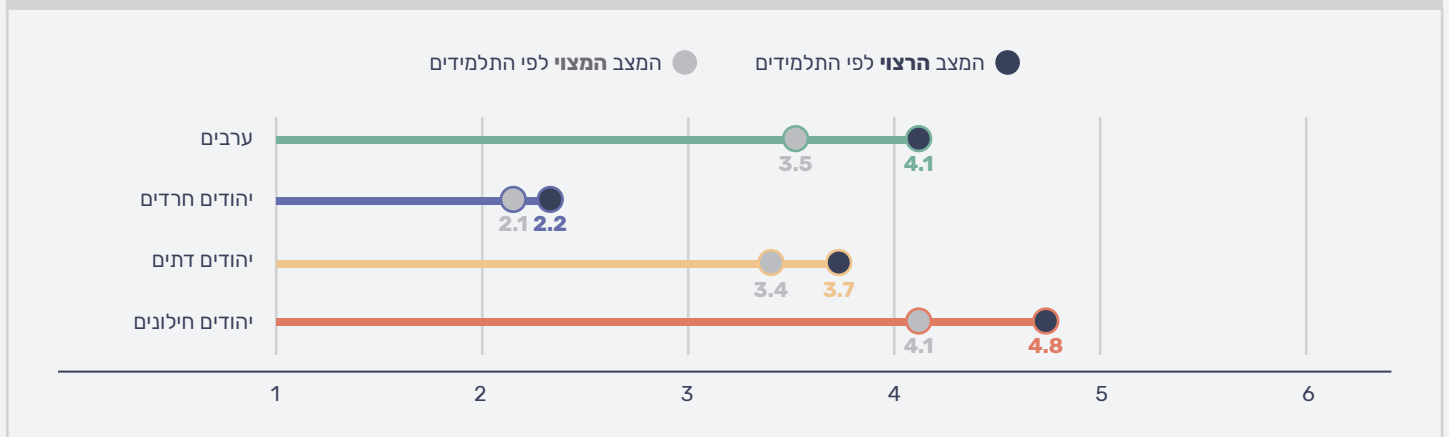
בני ובנות הנוער מעוניינים שבית הספר יעסוק יותר בחינוך לחיים משותפים.

במסגרת מדד השותפות בחנו את הרצון של בני ובנות הנוער שבית הספר שלהם יפעל לכונן חינוך לחיים משותפים במסגרתו. בעוד שחינוך לחיים משותפים כולל מספר רכיבים שונים המהווים שלם אחד,²⁰ בצל אירועי ההסלמה ראינו לנכון להתרכז ברכיב שזוכה להסכמה רחבה בין הקבוצות ומהווה תשתית תפיסתית מהותית לכינון שותפות. על כן, ביקשנו מבנות ומבני הנוער להצביע על המידה שבה, לדעתם, בית הספר שלהם עוסק בפועל בחינוך לסובלנות ולכבוד כלפי הקבוצה השנייה, וכן על המידה שבה הם היו רוצים שיעשה זאת. **פרט לבני ובנות הנוער היהודים חרדים,²¹ כלל הקבוצות (יהודים חילונים, יהודים דתיים וערבים) דיווחו, כי היו מעוניינים שבתי הספר שלהם יעסקו בנושא במידה רבה יותר מאשר הם עוסקים בו כיום.**

ניתן לראות, שגם בהתייחסות למצב המצוי וגם למצב הרצוי, בני ובנות הנוער היהודים חילונים מדווחים על הרמות הגבוהות ביותר של עיסוק בחינוך לסובלנות ועל מידת העניין בנושא. לעומת זאת, בני ובנות הנוער היהודים חרדים מדווחים על עיסוק בנושא הסובלנות ברמה הפחותה ביותר בבית הספר שלהם וגם על הרצון הנמוך ביותר מצידם (ביחס לשאר הקבוצות) לעסוק בנושא. בעוד שגם בני ובנות הנוער היהודים דתיים וגם הערבים דיווחו, כי קיים עיסוק של בית הספר בסובלנות ובכבוד כלפי הצד השני ברמות דומות, **בני ובנות הנוער הערבים מעוניינים שבית הספר יעסוק בנושא במידה גדולה יותר בהשוואה למקביליהם היהודים דתיים** (ראו תרשים 11).

תרשים 11: בני הנוער (פרט ליהודים חרדים) מעוניינים שבית הספר שלהם יעסוק בחינוך לסובלנות יותר מהקיים היום

המידה שבה בני ובנות הנוער חושבים שבית הספר שלהם מחנך כיום לסובלנות והמידה שבה היו מעוניינים שיעסוק בחינוך לסובלנות (סולם: 1=כלל לא, 6=במידה רבה; ממוצע תשובות המשתתפים)

²⁰ ראו מודל דמות הבוגרת בחינוך לשותפות של מרכז אקורד.
²¹ על אף שקיים פער קטן בין המידה שבה בני ובנות הנוער היהודים חרדים דיווחו על חינוך לסובלנות ולכבוד בבתי הספר שלהם לבין רצונם להיחשף לחינוך שכזה מטעם בית הספר, הפער אינו משמעותי ולא נמצא מובהק מבחינה סטטיסטית.

תובנות מהמחקר בפסיכולוגיה חברתית באקורד: ומה לגבי ההורים?

במחקר של מרכז אקורד, שעסק בעמדות לגבי יחסי יהודים-ערבים בקרב מבוגרים בעקבות אירועי ההסלמה במאי 2021, נשאלו הורים יהודים וערבים שאלות דומות לאלו שנשאלו בני ובנות הנוער בחלק זה.²² ההורים נשאלו באיזו מידה, לדעתם, בית הספר של ילד(ת)ם מחנך לסובלנות ולכבוד כלפי הקבוצה האחרת (להלן: מצב מצוי); באיזו מידה, לדעתם, בית הספר של ילד(ת)ם צריך לחנך לסובלנות ולכבוד כלפי הקבוצה האחרת (להלן: מצב רצוי); באיזו מידה, לדעתם, בתי הספר של ילדים מהקבוצה האחרת צריכים לחנך לסובלנות ולכבוד כלפי קבוצתם (להלן: מצב רצוי בקבוצה האחרת).

בהשוואה להורים יהודים, ניתן לראות, כי הורים ערבים מזווחים על רמות גבוהות יותר של עיסוק בית הספר בחינוך לסובלנות, על רצון מוגבר שלהם שבית הספר יחנך לסובלנות ועל כך, שבתי הספר היהודיים צריכים לחנך יותר לסובלנות. בניגוד לממצאים של בני ובנות הנוער, בקרב ההורים לא ניתן לראות הבדל בין המצב המצוי לרצוי, ונדמה שההורים מרוצים ממידת העיסוק בחינוך לסובלנות ולכבוד מצד מערכת החינוך. עם זאת, ההורים סבורים שבתי הספר של הצד השני צריכים ללמד על סובלנות וכבוד יותר ממה שנעשה (וצריך להיעשות) כיום בבית הספר של ילדיהם. כלומר, לפי ההורים, המצב הנוכחי בבתי הספר של ילדיהם נכון, אך נדרש בעיניהם שינוי בקרב בתי הספר של הצד השני. התופעה מתרחשת גם בקרב יהודים וגם בקרב ערבים (ממצא דומה לגבי שאלת המצב הרצוי בקבוצה האחרת נמצא גם בקרב בני ובנות הנוער). הדבר יכול להעיד על האמונה, שעצם הבעיה טמונה בעמדות ובתפיסות של הקבוצה השנייה, ועל כן יש להגביר את החינוך לסובלנות במערכת החינוך שלהם, כמו גם על העברת האחריות לשיפור המצב הבין-קבוצתי לקבוצה השנייה.

העדפות הורים לגבי חינוך לשותפות בבתי הספר

22 להרחבה ופרטים נוספים ראו [מגמות ביחסי יהודים ערבים בעקבות ההסלמה](#).

המלצות למדיניות ולפעולה חינוכית

מה מלמדים ממצאי מדד השותפות על הצעדים הנדרשים
כעת לקידום חינוך לחיים משותפים?

אירועי האלימות הקשים, שהתחוללו בין יהודים לערבים בשנה החולפת, אשר ברבים מהם הייתה נוכחות מרכזית ומדאיגה של בני נוער משתי הקבוצות מדגישים, כי **חינוך לחיים משותפים בחברה בישראל לא רק חשוב ברמה הערכית, אלא גם הכרחי לקיומה של חברה מתפקדת ובריאה בכל המובנים. אם כן, מה מלמדים אותנו ממצאי מדד השותפות לשנת 2021 על היעדים החינוכיים שבהם צריך למקד את פעולות החינוך לחיים משותפים בעת הזו?**

ממצאי דוח מדד השותפות 2021 משרטטים תמונת מצב מורכבת ומדאיגה בנוגע לתפיסות הנוגעות ליחסי יהודים וערבים בקרב בני ובנות הנוער בישראל. **בפרק זה נציג ארבע המלצות מרכזיות לפעולה, העולות מתוך הממצאים. לצד כל המלצה, נציג סיכום קצר של הממצאים התומכים בה וכלי יישומי משדה המחקר בפסיכולוגיה חברתית, שיכול לסייע במימושה.** המלצות אלה במדד הנוכחי מצטרפות להמלצות המפורטות במדד הקודם, שהתייחסו הן לעשייה החינוכית והן למדיניות החינוך (ראו עמ' 66-74 **במדד השותפות 2020**). המלצותינו נוגעות לכל העוסקים והעוסקות בחינוך - מאנשי ונשות החינוך ומנהלות בתי הספר ועד מחלקות החינוך ברשויות המקומיות ובהנהלת משרד החינוך. זאת, במטרה להניע אותם לפעול כעת כדי לקדם באופן אפקטיבי חינוך לחיים משותפים, שאליו ייחשפו כל תלמיד ותלמידה במדינת ישראל.

1 לטפח תקווה בנוגע לעתיד היחסים בין יהודים לערבים בישראל

ממצאי מדד השותפות לשנת 2021 מצביעים על רגשות בין-קבוצתיים שליליים ביותר הן בקרב בני ובנות נוער יהודים והן בקרב מקבליהם הערבים. רגשות שליליים, כגון שנאה, פחד וייאוש מובילים להימנעות ולקיפאון שעלולים להוביל להתעצמות מגמות של ריחוק והפרדה ולפגיעה ביוזמות ובתהליכים המעודדים קרבה ושותפות בין הצדדים. **חשוב במיוחד לשים-לב לרמות הייאוש הגבוהות שנמצאו בקרב בני ובנות נוער יהודים וערבים כאחד.** ממצא זה מצביע על הקושי הגדול של רובם לדמיין או להאמין באפשרות קיומם של יחסים בין-קבוצתיים חיוביים יותר בין יהודים לערבים. **לצד זאת, חשוב לשים-לב, כי בני ובנות הנוער אינם אדישים למצב, על כן ישנה הזדמנות חינוכית לעיסוק בנושא באופן קונסטרוקטיבי, שימתן את רגשותיהם השליליים ביחס למצב.** אחד הרגשות המשמעותיים ביותר שחשוב לטפח בקרב בני ובנות הנוער בהיבט זה הוא תקווה לשיפור היחסים בין יהודים לערבים בישראל. מחקרים מראים, כי טיפוח תקווה ואמונה שהמצב יכול להשתפר, משמעותיים ביותר לקידום תהליכים של שותפות ופיוס בין קבוצות בסכסוך.²³ על כן, ישנה חשיבות קריטית כי מערכת החינוך כולה - מרמת מעצבי המדיניות ועד רמת המורה בכיתה - תהיה מוכוונת **להפיח ולטפח רגש של תקווה בקרב תלמידים ותלמידות יהודים וערבים ביחס לעתיד היחסים בין הקבוצות.**

23 Goldenberg, A., Cohen-Chen, S., Goyer, J. P., Dweck, C. S., Gross, J. J., & Halperin, E. (2018). Testing the impact and durability of group malleability intervention in the context of the Israeli-Palestinian conflict. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115(4), 696-701.

כלי יישומי מעולם הפסיכולוגיה החברתית

הגברת האמונה בשינוי ככלי לקידום תקווה

ניתן להגדיר אמונה בשינוי כמידה שבה האדם מאמין או לא מאמין ביכולתם של בני אדם וביכולתן של קבוצות ומערכות יחסים בין קבוצות להשתנות. אמונה זו משפיעה על היכולת שלנו לחוות תקווה בנוגע למערכות היחסים שלנו עם בודדים וקבוצות. ואכן, מחקרים בנושא מראים, כי כאשר מלמדים אנשים (ובני נוער בפרט), שהעולם הוא דינמי ומשתנה וכי יחסים בין קבוצות יכולים לעבור שינוי ולהשתפר, מתעוררת בהם תקווה בנוגע לעתיד היחסים והם מביעים יותר נכונות לקרבה עם הקבוצה השנייה.

כדי לסייע לתלמידים לפתח אמונה בשינוי היחסים שבין הקבוצות מומלץ, קודם כל, לסייע להם לפתח גמישות מחשבית ותפיסה רחבה לפיה תהליכי שינוי מתרחשים לעיתים קרובות והם דבר חיובי ורצוי (לדוגמה, ניתן תחילה להתמקד בשינויים שהם עצמם עברו בחייהם, או לחילופין במגמות שינוי גלובליות, כמו היחס לעישון או היחס לאקלים). בשלבים מאוחרים יותר ניתן להתמקד בתהליכים הקשורים לשינויים שקרו וקורים ביחסים בין קבוצות. גם במקרה זה אפשר לעסוק ביחסים בין קבוצות בעולם ולא בהכרח ביחסים בין הקבוצה שלהם לקבוצות אחרות. כל אלו יפתחו אצל התלמידים תפיסה כי השינוי אפשרי ויפחו בהם תקווה לגבי העתיד (להרחבה [ראו כאן](#)).

2 להניע מהלכים משמעותיים של חינוך לחיים משותפים בבתי ספר מהזרמים הממלכתי-דתי והחרדי

דוח מדד השותפות מביא ניתוח השוואתי של התפיסות הבין-קבוצתיות על בסיס החלוקה המובנית במערכת החינוך לזרמי החינוך השונים. הממצאים בהקשר זה מצביעים על הבדלים משמעותיים בין הזרמים, לפיהם **בהשוואה לבני ולבנות נוער יהודים חילונים וערבים, בני ובנות נוער יהודים דתיים ויהודים חרדים חווים רגשות שליליים יותר כלפי ערבים, כגון שנאה וכעס**. בנוסף, מרביתם אינם מעוניינים בקשר עתידי עם ערבים, אחוז גבוה יחסית מתוכם תומך בצעדי מדיניות, שמשמעותם הדרת הציבור הערבי והפרדתו מהציבור היהודי, והרצון להיחשף לחינוך לסבלנות ולכבוד בין הקבוצות היה הנמוך ביותר בקרבם. כל אלו מצביעים על ההבדלים הקיימים בין בני ובנות נוער מארבעת זרמי החינוך בכל הקשור לתפיסות ולרגשות בנושא יחסי יהודים-ערבים. **אלו ממצאים מדאיגים ביותר, המעידים גם על הריחוק המתגבר והולך במערכת היחסים שבין הציבור היהודי דתי והיהודי חרדי לבין הציבור הערבי. הממצאים מדגישים את הצורך האקוטי בבנייה ובהטמעה של תכנים ותוכניות של חינוך לחיים משותפים בכל חלקי האוכלוסייה, ובפרט בחינוך הממלכתי-דתי והחרדי, אשר על פי רוב לא עוסק בנושא היחסים שבין יהודים לערבים.** היעדר ההתייחסות בזרמים הללו נובע, בין היתר, מתפיסות עולם ניציות, המאפיינות חלקים ניכרים בציבור היהודי הדתי והחרדי. סיבה אפשרית נוספת היא המחסור בתכנים נגישים ומותאמים תרבותית לציבורים הללו. על כן, **הכרחי להשקיע מאמץ מערכתי משמעותי בפיתוח, במידול ובהנגשה של מידע, תכנים ותוכניות חינוכיים, המקדמים עמדות ותפיסות סובלניות ושוויוניות כלפי החברה הערבית בקרב הזרמים החרדי והממלכתי-דתי. כל זאת, באופן המכבד את זהותם ומותאם לעקרונות הלימוד האופייניים להם.**

כלי יישומי מעולם הפסיכולוגיה החברתית

מפגש עקיף

אחד הכלים הנמצאים בשימוש רווח בתחום של חינוך לחיים משותפים הוא מפגש פנים אל פנים (להלן מפגש ישיר) בין חברים מקבוצות שונות. עם זאת, קיימים חסמים רבים (לוגיסטיים ופסיכולוגיים) המונעים קיום מפגשים מסוג זה, בעיקר כאשר מדובר בקבוצות שקיים ביניהן ריחוק גדול מלכתחילה, כמו הציבור היהודי דתי, החרדי והחברה הערבית.

הכלי של **מפגש עקיף** מציע דרך חליפית, שבה חושפים את התלמידים לייצוג של מפגש עם חברים מהקבוצה השנייה או מתווכים חשיפה בלתי ישירה לחברי קבוצה זו. באופן זה, מפגש עקיף יכול להתגבר על חסמים והתנגדויות שמפגש ישיר עלול לעורר. הספרות המחקרית מראה, כי מפגש עקיף יכול להגביר תחושות ותפיסות חיוביות כלפי הקבוצה השנייה (בדומה למפגש ישיר) ואף להעלות את המוטיבציה למפגש ישיר (להרחבה על שיטות שונות של מפגש עקיף ואופן ביצוען **ראו כאן**).

לקדם תפיסת מסוגלות בקרב בני ובנות נוער מהחברה הערבית

3

ממצאי דוח מדד השותפות מראים, כי בהשוואה לשנים קודמות, **בקרבי בני ובנות הנוער הערבים נמצאה מגמה מדאיגה של עלייה ברגשות שליליים, כגון שנאה ופחד, וירידה ברצון לקשר עם האוכלוסייה היהודית**. זאת, לצד אדישות גבוהה יותר למצב (בהשוואה לקבוצות היהודיות) וירידה מתמשכת בארבע השנים האחרונות בתפיסת המסוגלות הקבוצתית ובאמונה, כי בכוחם של ערבים וערביות להשפיע על המדינה ועל החברה בישראל. הנתונים הללו מספרים סיפור של ריחוק גובר והולך ושל חוויה מוחלשת בקרב הדור הערבי הצעיר בישראל. הירידה המגמתית משנה לשנה בתפיסת המסוגלות הקבוצתית היא נתון קשה עבור מערכת החינוך ועבור כל מי שפועל ופועלת למען חברה משותפת. יש לראותו כאות התראה דחוף ביחס לצורך בטיפוח ובקידום תחושת המסוגלות של בני ובנות נוער ערבים ובחיבורם לחברה בישראל. כחלק מכך, **אנו ממליצים, כי יפותחו ויובאו ליישום מהלכים חינוכיים המעודדים את בני ובנות הנוער הערבים להשתתף באופן פעיל ומשמעותי בחברה בישראל, ושיאפשרו להם להביא את זהותם הלאומית לידי ביטוי ולהנכיח את קולם במרחב החינוכי, החברתי והתרבותי בישראל**.

כלי יישומי מעולם הפסיכולוגיה החברתית

הגברת תפיסת החוללות הקבוצתית

תחושת חוללות קבוצתית היא המידה שבה הפרט מאמין שלקבוצתו יש את היכולת להשפיע ולהוביל שינויים בחברה ובמדינה. הגברת תחושת המסוגלות הקבוצתית של התלמידים והתלמידות ביחס ליכולתם להשפיע במישור החברתי היא קריטית ליצירת בוגרים ובוגרות מעורבים ופעילים חברתית. זאת, משום שללא תחושת מסוגלות אנשים נוטים שלא ליזום או לפעול למען מטרות חברתיות גם כאשר הם מעוניינים בקידומן. לעיתים קרובות, בקבוצות מוחלשות תפיסת החוללות הקבוצתית מאוימת בשל תפקידה ומיקומה המוקטן של הקבוצה בתוך המערכת החברתית. עם זאת, דווקא בקבוצות אלו נודעת חשיבות יתרה להגברת תחושת החוללות (האישית והקבוצתית), כדי לעודד את חברי הקבוצה להשמיע את קולם ולפעול באופן אקטיבי למען עתידה של קבוצתם.

מחקרים יישומיים שנעשו בנושא מלמדים, כי ניתן להגביר תחושת חוללות קבוצתית בקרב תלמידים באמצעות פעולות פדגוגיות פשוטות יחסית, כגון: אזכור והדגשה של פעולות מוצלחות קודמות שהוציאו לפועל, צפייה וחשיפה במאבקים ובפעולות של קבוצות דומות שצלחו, התמדה בהעברה של מסרים חיוביים ומעודדים (אך מציאותיים) בנוגע ליכולתם של התלמידים לפעול ולהצליח, ועוד (**ראו כאן**) מידע נוסף על כלים ושיטות שבהם ניתן להגביר תחושת חוללות קבוצתית).

לעסוק באופן מובנה, נרחב ושיטתי בחינוך לחיים משותפים וביחסי יהודים וערבים בזמני שגרה ובעתות משבר כאחד

4

השנה, לראשונה במדד השותפות, המחקר עסק בצורה מעמיקה יותר באופן שבו בני ובנות הנוער תופסים את העיסוק החינוכי בחיים משותפים בבתי הספר שלהם. **באופן מעודד, הממצאים הראו כי במרבית הקבוצות (יהודים חילונים, יהודים דתיים וערבים) בני ובנות הנוער מעוניינים שבתו הספר יעסקו יותר בחינוך לשותפות בהשוואה למצב כיום.** יתרה מכך, במסגרת המחקר **נמצא, כי התלמידים שהעידו שבבתי הספר שלהם טיפחו סובלנות וכבוד כלפי הקבוצה השנייה בתקופת ההסלמה, דיווחו גם על רגשות ותפיסות מיטיבים יותר (כגון אמפתיה) כלפי הקבוצה האחרת.** חשוב לציין, כי ממצא זה מתאר קשר בין תפיסה סובייקטיבית אחת של התלמידים לתפיסה אחרת, כך שהסברים לו יכולים להיות מגוונים, אך עם זאת הוא מהווה סמן לכך, שעיסוק בתי הספר בחינוך לשותפות, גם ואולי במיוחד בזמני משבר, קשור בתפיסות סובלניות ומיטיבות יותר בקרב בני ובנות הנוער. הנתונים הראו גם, כי על פי עדות התלמידים, בבתי הספר של כרבע מהם כלל לא עסקו באירועי ההסלמה בזמן התרחשותם, ובהתאם, הם דיווחו על תפיסות בין-קבוצתיות שליליות יותר. כל אלו מדגישים את **החשיבות הגדולה של עיסוק מובנה ושיטתי בחינוך לחיים משותפים וביחסי בין יהודים לערבים לאורכה ולרוחבה של מערכת החינוך בישראל, בזמני שגרה ובזמני משבר כאחד.** כדי לעשות זאת יש להשקיע מאמץ תקציבי ומערכתי נרחב, הכולל הקמת תשתיות ארגוניות, הקצאות סדורות ופיתוח תכנים שיוכלו לתמוך בעיסוק מתמשך ואפקטיבי בנושא בכלל זרמי החינוך.²⁴

איך מחנכים לשותפות בעתות הסלמה?

בתקופות משבריות, כגון באירועי ההסלמה שאירעו במאי 2021, אנו חווים איומים רבים, הן פיזית והן מנטלית, שבעקבותיהם עלולים להתעורר אצלנו רגשות קשים, כגון פחד, כעס, שנאה וייאוש. אל מול מציאות קשה זו, עולות שאלות מורכבות וחשובות ביחס להתנהלות ולאמירה של אנשי ונשות חינוך במרחב המקצועי ובכיתות הלימוד. המורכבות והכובד של השאלות עלולים להניא מלעסוק בנושאים אלו, אך דווקא בתקופת משבר התלמידים מחפשים מענה ועיבוד לשאלות ולמחשבות שלהם לגבי המצב. לכן, נודעת חשיבות מיוחדת לעיסוק באירועים ולתיווכם ברמה החינוכית בבתי הספר, באופן שנותן ביטוי ומקום למגוון קולות, תפיסות ורגשות בכיתה ומייצר עיבוד חינוכי קונסטרוקטיבי שלהם.

לצורך כך, במהלך אירועי ההסלמה במאי 2021, מרכז אקורד הוציא מסמך שנועד להציף את השאלות החינוכיות הללו ולהציע עקרונות ראשוניים לעבודה בשדה בתקופת ההסלמה ולהתמודדות בכיתה עם שיח נפיץ ושנוי במחלוקת. תוכלו לעיין במסמך 'אל מעבר לחומות - חינוך לשותפות בצל משבר ביטחוני וחברתי' **כאן**.

24 ראו פרק המלצות למדיניות החינוך בדוח **מדד השותפות בקרב בני ובנות הנוער בישראל 2020** לפירוט ולהרחבה על צעדים לקידום חינוך לחיים משותפים במערכת החינוך (עמ' 70-74).

כלי יישומי מעולם הפסיכולוגיה החברתית

טיפול והנכחה של נורמה, המעודדת עיסוק בחינוך לחיים משותפים בבתי הספר

במחקר שערך מרכז אקורד בקרב מורים עבור כנס לאוטמן בשנת 2016 נמצא, כי בעוד שמרבית המורים (87%) סבורים, שראוי לעסוק בסוגיות הקשורות ליחסי יהודים-ערבים בישראל, פחות ממחציתם מאמינים, כי בתי הספר שלהם היו רוצים בכך, ופחות מרבע מאמינים שהורי התלמידים מעוניינים בדבר. כל אלו מעידים על כך, שהמורים אינם תופסים חינוך לחיים משותפים כנורמה רצויה בבית הספר שלהם. תפיסות שליליות שכאלו בדבר הנורמה הרצויה עלולות להוות חסם לעיסוק בנושא מצד המורים.

מחקרים מראים כי, אחת הדרכים היעילות ביותר ליצירת שינוי התנהגותי היא שינוי תפיסת הנורמות הנוגעות לנושא. מכאן, שהגברת התפיסה, כי חינוך לשותפות הוא הנורמה הרצויה בבית הספר (כפי שמעידים ממצאינו בקרב הורים ותלמידים שהוזכרו לעיל), היא גורם קריטי בשינוי הנכונות לעיסוק בנושא מצד המורים.

על כן, חשוב לרתום את המערכת כולה (אנשי ונשות חינוך, מנהלים/ות וקובעי/ות מדיניות) להשמעת מסר ברור בנושא. שינוי שכזה יכול להיעשות בעזרת מסרים חוזרים וחד-משמעיים מצד מערכת החינוך, המעודדים פעולות של חינוך לשותפות, או למשל באמצעות דוגמה אישית של עמיתים וחברים למקצוע, הפועלים לקדם חינוך לחיים משותפים בכיתתם. זאת ועוד, המחקר מראה, כי המחשה של תהליכי שינוי בכיוון הרצוי (לדוגמה, הצגה של הגידול במספר השיעורים העוסקים בחינוך לשותפות בבית הספר לאורך מספר שנים) יכולה להיות אפקטיבית ביותר לעידוד אימוצה של הנורמה הרצויה²⁵.

סיכום

תמונת המצב המצטיירת ממדד השותפות בשנת 2021 הינה עגומה ומורכבת בכל הנוגע לתפיסות וליחסים הבין-קבוצתיים בקרב בני ובנות נוער בישראל והיתכנות התממשותה של חברה משותפת, סובלנית ושוויונית. אירועי ההסלמה, שהתרחשו במאי 2021, היוו המחשה חדה וכואבת לצורך ולהכרח בהשקעה חינוכית מיידית, מקיפה וחסרת פשרות לקידום תפיסות ועמדות התומכות בחיים משותפים בקרב בני ובנות הנוער – בין כל חלקי האוכלוסייה בישראל, ובין יהודים לערבים בפרט. תמונת המציאות העולה מן המדד אומנם קשה, אך מעלה גם נקודות אור והזדמנויות חשובות ברמה הפסיכולוגית, שחייבים להתייחס אליהן בפעולה החינוכית.

כך למשל, אנו למדים, כי בקרב בני נוער יהודים לא חלה הידרדרות בתפיסות כלפי החברה הערבית לאחר האירועים, כמו גם שבני ובנות הנוער יהודים וערבים כאחד אינם אדישים למצב ומעוניינים ללמוד יותר בבתי הספר שלהם על הנושא של חיים משותפים. ממצאים אלה, כמו גם החסמים העולים מנתוני המדד, מספקים מצפן חשוב ביחס לאופי ולתוכן הפעולות החינוכיות שיש לבצע כדי להניע תהליכי הבראה וריפוי חברתיים.

מעבר לכך, התמונה הגדולה הנשקפת מהמדד מספקת שוב קריאה מהדהדת לאנשי ולנשות החינוך ולכלל האמונים על מערכת החינוך לקדם ביתר שאת פעולות של חינוך לחיים משותפים גם בזמני שגרה וגם בעתות משבר. אנחנו, במרכז אקורד, נמשיך לסייע לכל העוסקים והעוסקות במלאכה חשובה וגורלית זו.

25 Tankard, M. E., & Paluck, E. L. (2016). Norm perception as a vehicle for social change. *Social Issues and Policy Review*, 10(1), 181-211.

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM
الجامعة العبرية في اورشليم القدس

אקורד • אכורד • aChord
פסיכולוגיה חברתית לשינוי חברתי
علم النفس الاجتماعي للتغيير الاجتماعي

מרכז אקורד - פסיכולוגיה חברתית לשינוי חברתי
www.achord.huji.ac.il | achord@mail.huji.ac.il | 09-373-0300

